Verſ. 7.) Moventur mare,& plenitudo ejus, Orbis terrarum, & qui habitant in eo.

Verſ. 8.) Flumina plaudent manu, ſimul montes exultabunt.

Senſus loci.

NOn contentus cantu humanæ vocis, pulſuque muſicorum inſtrumentorum, accerſit etiam res inanimatas per proſopopœiam: mare, terram, flumina, montes, cum omnibus, quæ in illis continentur, ut Dei celebrent laudes,& colletentur, quoniam & ipſa liberabuntur à ſervitute corruptionis, in qua ingemiſcunt a, per adventum Chriſti, præſertim ſecundum. Vel vim tantũ & efficaciam laudationis humanæ vult eſſe, ut quod fabulati ſunt poetæ, concentu ſuo ſaxa, montes, res alias quaslibet ſenſu carentes commovere poſſit. Vel figuratè ad lætitiam invitantur maritimarum incolæ regionum habitatores mediterraneorum Orbis locorum,& fluminum,& montium, qui ſubduntur dominati Deo, & Chriſto *à mari uſque ad mare, & à flumine uſque ad terminos Orbis terrarum* b. Vel invitantur ſub figura etiam tũ peccatores,& mundani ad pœnitentiam, velut mare amari, & ut Orbis terrarum terreni, tùm juſti omnes bonis operibus manantes, tamquam flumina; tùm inſigniores ſancti, montibus ſimiles. Vel prædicuntur perſecutiones adverſus Eccl., & fideles Domino alioqui jubilantes, ſaltem per mare cum plenitudine, per Orbem terrarum cum habitantibus in eo. Præceſſit huic affinis in pſ. 95. c ſententia. Gregorius d ait à quantis hæc gaudiorum ſolemnitas ſit agenda hic exponi.

a Rom. 8.22 — b pſ. 71.8 — c verſ. 11. 12 — d in 1. Reg. c. 2 — e verſ. 11

Moveatur mare, & plenitudo ejus.) Hieron., *tonet mare*, ſicut, & pſ. 95. e unde quæ hunc faciunt petenda. Utrobique etiam vetus Pſalterium, & quidam alii, (*commoveatur*) Proſtratos Jericho muros tubarum ſonore, populique clamore præ ſe fert, Auguſtinus f, Hieronymus g, Ambroſius h, Origenes i. Sed non ſola tubarum, clamoriſque vi factum id aſſerunt. Nec potuit naturaliter fieri, licèt non parva ſit in ſono campanarum, bombardarum majorum, ventorum, fulminum, ſive tonitruorum facultas. Imitatur Scriptura ipſa ſacra, vel uſurpat poeticam exaggerationem, ut cum voce *divina moveri terram dicit* k *à ſonitu equitium, & rotarum, & curuum moveris muros* l. De concuſſis mœnibus Jericho Serarium noſtrum conſule m.

f ſerm. 105 de tempore. — g Epiſt. 32 ad Abigaum. — h ſic. c. 10 de fide c. 1 — i hom. 6. & 7 in Joſue. — k pſ. 45.7 — l Ezech 26 10 — m in Joſue 6 q. 22

Orbis terrarum, & qui habitant in eo.) Pſalt. Romanum, *& univerſi*, Vetus, *& omnes inhabitantes*. Hieron., *& habitatores ejus*, Symachus ἠχεῖ τῷ ἡ θάλασσα σὺν τῷ πληρώματι αὐτῆς ἡ οἰκουμένη καὶ οἱ κατοικοῦντες αὐτὴν, *reſonet cum plenitudine Orbis terrarum, & habitantes in eo*. In aliquibus Bibliis ex editione LXX. eſt πάντες *omnes*, ut in Complutenſibus Regiis. Tropologia Hugonis frigida, ut Orbis terrarum ob circularem figuram perfectus denotet diverſis habitantes in terris: & *habitare* dicantur, non ſolum intrare, ut nonnulli, qui cito reſiliunt à circulo, & clauſtro, perfectionis.

Tropologia

Flumina plaudent manu ſimul.) Chald., *manibus*, in plurali, & in Pſalt. veterè, atque apud Auguſtinum: & legunt, *in idipſum*, ſicut & Gregorius n, nec non Romanum Pſalt. & Caſſiod., qui legit etiam *manibus*. Non una manu fieri plauſus propriè poteſt, ſeu comploſio. Itaque collectivè pro utraque ſumitur ſingulare *manus* nomen. Eadem formula Eſaias o plauſum lignis ſylvarum tribuit, ad exprimendam lætitiæ magnitudinem: *quia in lætitia egrediemini, & in pace deducemini: montes & colles cantabunt coram vobis laudem, & omnia ligna regionis plaudent manu*. Columbam quoque *alis plaudentem* Virgilius p facit, & *pedibus plaudere choreas* uſurpat q. Statius r etiam *natatu plaudere aquas*. Ac ferè eo verbo lætitia & congratulatio declaratur, ſicut pſ. 47. ſ vidimus: *Omnes gentes plaudite manibus*: creatoque Rege Joas plaudens populus conclamavit, *Vivat Rex* t. Item Ezechielem u *plauſus manus* cum pedis *percuſſione*, conjungitur gaudio ex toto affectu. Nihilominus idem Propheta x eam phraſim, ſeu *percuſſionis manus ad manum*, & *comploſionis* adhibet ad ſignum doloris, planctus, ſtuporis, iræ, & Jeremias y, ut declaretur gaudium inſultantis, quo etiam ſenſu Manum z *manuum* uſurpat *compreſſionem*, quam pro *percuſſione* clarius ſignificat verbum Hebræum תקע *kahh*. Chryſoſt. a quoque docet plauſum quemdam eſſe militum ad hoſtes perterrendos. Quando miratur quis, dolet ve, aut incutit terrorem, ſere ſemel dumtaxat percutit manus & complodit, ſed cum impetu: quum lætatur, frequentiùs, & blandiùs. Notum eſt illud Comœdiarum, *plaudite, applaudite, plauſum date*, qui &

n in 1. Reg. c. 2 — o c. 55.12 — p Æne. 5 — q Æne. 6 — r 1. Syl. in 9 — ſ verſ. 1 — t 4. Reg. 11.12 — u c. 25.6 — x c. 21.12 14. c. 22.13 — y Thren. 1.15 — z c. 3.19 — a hom. in pſ. 96

A *crepitus manuum* vocatur. Sed quod attinet ad *flumina, fluvioſque*, humanam his formam antiqui dabant, vel corniger os, aut tauriformes ταυρομόρφους, ταυροκράνους pingebant; ut Virgilius b, Valerius Flaccus c: Martialis d, Horatius e, Ovidius f, Euripides g, Statius h, Claudianus i, meminitque Ætianus k. Pierius l Turnebus m. Cauſſam duplicem Scholiaſtes n Sophoclis dat, vel quod mugitum edere videantur (unde & tritum epithetum ut *ſonori* dicantur) vel quia terram, ut boves proſcindere. Prior cauſſa eſt etiã Ariſtotelis o. Feſtus addit tertiam, quia ferociunt, ut tauri. Alii quartam, quod flexuoſi eorum lapſus cornua referant. Quin vero etiam planctus levis ſonum Seneca p, & Lucanus q, undis tribuerunt. Attius latratum, crepitum, clangorem, cachinnum:

Cur fluvii tauri formes ab antiquis picti fuerint.

b 4. Georg. 8 Æneid. — c Argonaut. — d lib 7. Epig 6. lib. 9. Epig 104. — e lib. 2. odes 14. — f 4. Triſt. Eleg. 2.9 Metam & 4 — g in Jone. — h Theb. 2.7 — i de bello Get. 4 & 6 de conſul. Hono. 2. in Stilico. — k 2. var. hiſt c. 33 — l lib. 3 — m lib. 24. c. 40 — n in Thraim — o ſec. 24 proble in 2 — p in Agam. actu. 3. in choro. — q Pharſal. 1 e. 5.10

Ac ubi (āc ultimus) curvo litore latrans
Unda ſub undis labunda ſonat,
Simul & circum magni ſonantibus
Excita ſaxis, ſævaſonando,
Crepitu clangente cachinnat.

B Juvant hæc ad percipiendum fluminum plauſum, præterea quod jucundo murmure fluere dicuntur, & his alia ſimilia. Fluminibus potius quam mari tribuitur hæc dicendi formula, quia videntur maris quaſi brachia, vel digiti manuum ejus. Habet ſimilitudinẽ cum hoc locus Abacuc r. *Altitudo manus ſuas levavit*, quod eſt etiam gratulantis & laudantis, etſi alii explicent, quod Jordanis ripæ ſeſe extulerunt: ripis namque tamquam brachiis, aut manibus terras flumina contrectant, & complectuntur. Vulgò etiã appellamus *maris*, aut *fluvii brachium*, & in alio pſ. ſ, *mare ſpatioſum manibus* vocatur. Credidus Hieron. reprehenderes Judæos, qui ſecundum litteram intelligunt, quum ſit certum flumina manus propriè non habere, ſicut hec voces, ventrem, pedes, membra cetera (contrariũ extremæ amentiæ affirmat eſſe Chryſoſt.) t myſticè interpretantur Sanctos, qui de fonte Chriſti currant, & bibant, alios rivulos eſſe, vel torrentes: *plauſum manuum* eſſe concordiam illorum, qui opere laudent Chriſtum dicentem u, *qui ſitit veniat ad me, & bibat, & flumina de ventre ejus fluent*. C Conſentiunt fere ceteri, & Auguſtinus ait, quum fiunt perſecutiones, quaſi commoto mari, flumina, ideſt, ſanctos in Domino plaudere operibus, & gaudere. Procopius x, ut per *mare* impios, ita ſanctos deſignare per *fluvios, dulceſque ac ſedatas aquas*. Cyrillus Alexandrinus y idem ſentit de Myſticis fluminibus Sanctorum, qui doctrina, & vita irrigent alios. Alii fideles omnes accipiunt aquis baptiſmatis regeneratos, & rivis gratiæ plenos. Qui particulam, *ſimul*, nectunt iſti membro, quod plures faciunt, volunt concordiam denotare, unitatemque fidei & charitatis. Hugo etiam addit interpretans *flumina* de doctoribus, ut hi devitent ſingulares, ac novas opiniones, ut quemadmodum non deſerit flumen antiquum alveum, ſic doctores non relinquant ſemitam antiquorum, & pro amico novo antiquum z, *Stultus homo plaudet manu quum ſpoponderit pro amico ſuo* a, hoc eſt, qui alios docendi, & regendi munus ambit, ſponteque arripit cum gaudio.

r 3.10 — ſ pſ. 103.25 — t ho. in pſ. 40 — Myſticæ expoſitio. — u Joan. 7.37 — x in Eſa. 28 — y in Abacuc 3. num. 51 — z Ecc. 12.19 — a Prov. 17 18.

Montes exultabunt.) Hieron., *ſimul laudabunt*. Nam particulam, *ſimul*, conjungit iſti membro, ſicut poſtea fecerunt Maſſoretæ, ſeu Thalmudici. Quod ad ſenſum non refert. D Lætitia imperata eſt monti Sion in pſ. 49. b & exultaſſe dicuntur pſ. 113. c cum collibus, ſicut arietes cum agnis. Sunt hi habitatores montium: myſticè ſublimes virtute, contemplatione, auctoritate. De iiſdem montibus collibuſque prædixit Eſaias d fore ut cantarent laudem. De notione vero myſtica egimus etiam alibi. Non valde ad rem eſt quod Arnobius advertit, ex viſceribus montium fontes egredi, qui faciunt flumina, niſi trahas id ad myſticum ſenſum, ut & quod horum *capita pulſare cœlos* ait, *illorum habitatores cœlo vicinos eſſe*.

b verſ. 12 — c verſ. 4.6 — d c. 55.12

Verſ. 9.) A conſpectu Domini, quoniam venit judicare terram.

Judicabit Orbem terrarum in juſtitia, & populos in æquitate.

Senſus loci.

CAuſſa tantæ, totque modis declaratæ, quæ ab univerſitate non hominum dumtaxat exigitur, ſed ceterarum creaturarum, aventus, & præſentia Judicis eſt, qui cuncta moderetur, & homines omnes regnat, & dum in A mortali vita degunt, & quum tranſierint ad aliam cum ſumma æquitate, & juſtitia, ita ut cuivis reddat ſecundùm opera ſua: liberet hic quantum expedit innocentes ab iniquis oppreſſoribus; tandem vero in extremo judicio tùm privato, tùm generali, ſeù publico debita præmia, ſuppliciave ſingulis decernat. Euſebius a admonet de utroque Chriſti adventu intelligi hunc locum poſſe. Eadem fere ſententia in pſal. 95. b fuit & utrique conſentanea illa eſt apud Eſaiam c: *Et judicabit in juſtitia pauperes, & arguet in æquitate pro manſuetis terræ.*

a 6. demonſt. c. 6 — b verſ. 11 — c c. 11.4

A conſpectu Domini.) Hieron., *ante Dominum*. Alii, *coram Domino*, vel, *propter Dominum*, vel, *faciebus Domini*. In Pſalterio vetere, & apud Aug., *à facie Domini*, in Romano Pſalterio, & apud Caſſiodorum, *ante faciem Domini*. In emendatis Græcis omittitur ἀπὸ προσώπου κυρίου, *a conſpectu Domini*, nec ſunt in Æthiophico Pſalterio: & non ſatis conſtat ex Enarratoribus Græcis, an legerint, licèt Apollinarius exprimat,

ὄρεα τερπέσθων θείου κατέναντα προσώπου
Montes exultent divinam ante faciem, B

Hebræum לפני *liphne* ſignificat *coram facie, ante faciem, in conſpectu, ante conſpectum*: prępoſitio autem ἀπὸ innuit cauſſam; ſed parùm refert exultationem dicere *ante faciem Domini*, vel propter illam; *Adimplebis me lætitia cum vultu tuo*, inquit alibi David d.

d pſ. 15. ult.

Quoniam venit judicare terram.) in bibliis Græcis, & Complutenſibus bis ponitur in præſenti, *venit*, duobus verbis ὅτι ἔρχεται, ὅτι ἥκει, In Pſalterio Romano & apud Caſſiod., *quoniam venit, quoniam veniet*: in Pſalterio vetere, & apud Aug., *quoniam veniet*, Hebraicè eſt tantùm ſemel בא *ba* venit in præterito, & ita Hieronymus, aliique vertunt. Fortaſſis ex pſal. 95. e, repetito ſumta eſt, ubi Græcè bis ponitur ἔρχεται, ſicut Hebraicè בא *ba*; quod ibi dicebamus à multis exponi de duplici adventu Chriſti. Iſtum duplicem adventum clariùs innuit lectio, quæ habet, *venit & veniet*, Sed de eodem adventu etiam tantùm primo, rectè repetitur ad certitudinem, & confirmationem veritatis, & ad augendam magis lætitiam. Allegoricè C terram de terrenis improbis exponit Hugo, qui judicentur, & condemnentur, montes de ſanctis, qui judicabunt, cum Chriſto, quemadmodum in ſequenti membro, *Orbem terrarum* de primis, *populos* de omnibus fidelibus utpote non terrenis, ſed rationalibus, rationeque bene utentibus.

e verſ. 13 — Allegoria.

Judicabit orbem terrarum juſtitia, & populos in æquitate.) Non refert quod Hieron., *Orbem*, dumtaxat ponit; alia Pſalteria, *terræ*. Eadem ſententia fuit in pſ. 95. f niſi quod ibi eſt, *terræ*, & pro, *in æquitate*, habetur, *in veritate ſua*. Æquitas reſpondet Græco nomini εὐθύτης, & Hebræo plurali מישרים *meſciarim*, de quibus alias actum. Euthy. monet idem eſſe *veritatem*, atque *rectitudinem*, ut quiquis verax eſt, ſit rectus, & viciſſim. Apolinarius *rectitudinem* conſiſtere dicit in hoc, ut habeat judex γλῶσσαν ἀκλινῆ linguam inflexibilem, & ſtabilem; ideſt, ſententiam, que corrumpi, aut mutari non poſſit. Diximus alibi præterea, quo pacto ſpectetur in pœnis etiam damnatorum cum Dei juſtitia miſericordia, quod hoc obſervat loco Ayguanus. Accomodatitiè ludit Hugo in orbis vocabulo, ut ſigniſi- D cet eos quos mundus orbatos oculis in Orbem ducit, ſicut Samſon g & *quorum anima rotabitur* h. Item judicandum ait, & damnadum Orbem terrarum, ideſt, advocatos, & litigatores pro Juris aſtutia, & populos in æquitate, hoc eſt, rationales Theologos, & Sacerdotes pro æquanimitate, nimiaque tolerantia malorum, Cajetanus notat in judicio merita juris non fore conſanguinitatem, nobilitatem, divitias, & hujuſmodi; ſed rectitudines, ac proinde etiam obliquitates. Tandem Auguſtinus admonet, ut qui orat adventum Regni i, & Regis, ac Judicis, corrigat ſe, ut non oret contra ſe: gaudere, & lætari tantum de adventu juſtos. Adde *væ deſiderantibus diem Domini* k, ſi videlicet improbi ſint, & impœtentes.

f verſ. 13 — Senſus accommodatitius. — g Jud. 16.21 — h 1. Reg. 25 19. — i Matt. 6.10 — k Amos. 5.18

PSALMUS
NONAGESIMUS OCTAVUS.

1. Pſalmus ipſi David.

DOminus regnavit, iraſcantur populi: qui ſedet ſuper Cherubim, moveatur terra.
2 Dominus in Sion magnus: & excelſus ſuper omnes populos.
3 Confiteantur nomini tuo magno: quoniam terribile, & ſanctum eſt: 4. & honor Regis judicium diligit.
Tu paraſti directiones: judicium & juſtitiam in Jacob tu feciſti.
5 Exaltate Dominum Deum noſtrum, & adorate ſcabellum pedum ejus: quoniam ſanctum eſt.
6 Moyſes, & Aaron in ſacerdotibus ejus: & Samuel inter eos, qui invocant nomen ejus:
Invocabant Dominum, & ipſe exaudiebat eos. 7. in columna nubis loquebatur ad eos.
Cuſtodiebant teſtimonia ejus, & præceptum quod dedit illis.
8 Domine Deus noſter tu exaudiebas eos: Deus tu propitius fuiſti eis, & ulciſcens in omnes adinventiones eorum.
9 Exaltate Dominum Deum noſtrum, & adorate in monte ſancto ejus: quoniam ſanctus Dominus Deus noſter.

TITULUS & ARGUMENTUM.

Verſ. 1.) Pſalmus ipſi David.
Dominus regnavit, iraſcantur populi, qui ſedet ſuper Cherubim, moveatur terra.

NON eſt hærendum in titulo, qui nihil continet præter pſ., Davidiſque nomina, quorum tamen etiam poſterius non extat Hebr. Unde non propterea ſequitur à Davide pſ. factum non eſſe, ſed à Moyſe, ut alias notavi. Immò de Moyſe ſermo habetur, tamquam de homine, qui diu antea præceſſerit. Nec magis verum, quod pſeudo. Philo l ſcribit, & Jacobus Faber videtur approbare, in deſerto compoſitum pſ. ab Aſapho, qui de Samuele in eo prophetaverit. Argumentum fere idem, quod priorum duorum, & uſurpatur in officio divino Apoſtolorum, & Dedicatonis. Nam ſenſu myſtico ſaltem, de Chriſti regno agit hic pſal., jubens ut per reſurrectionem, ac exaltationem Regi jam declarato, cujus quoque regni forma deſcribitur, adoratio, veneratioque deferatur. Typus ipſius regni, & Eccleſiæ, Synagoga fuit, præſertim Davidis tempore, quo arca Domini collocata eſt, atque culta religioſius in Sion poſt devictos Jebuſæos, & invitati Hebræi, ad id faciendum, exemplo Moyſis, Aaron, Samuelis. Quemadmodum verò Arcam Deus in ipſis Cherubim inſidens, tamquam ſcabellum habere videbatur, ſic Chriſtus, ut Deus humanitatem, quæ propterea, velut arca, meretur venerationem, & ut ad Chriſtum, ſicut ad propitiatorium, verumque propitiatorem, recurramus. Theodoretus, & Baſilius alium aſſignant typum, reditus de captivitate Babylonica, quum populus Hebræus tunc regni formam denuo recuperavit, & idcirco quommodo recepit ipſemet Deus regnum ſuum. Simul autem volunt prædici cum adventu Chriſti Hebræorum incrudulitatem. Quem priorem dixi typum Davidis, & Arcæ, Lyranus, & Ayguanus litteralem dicunt ſenſum eſſe, ſubque illo de Chriſti regno hic agi. Trevetus, & Cajetanus, nulla de Chriſto mentione facta, liberationem de captivitate Ægyptiaca tractari volunt, ad quam revocari poſſunt victoriæ de aliis hoſtibus, uſquequò perveniret populus ad promiſſam terram, nec non & poſtea uſque ad ætatem David. Sed ſubintelligendus eo modo ibi Chriſtus, quo in alia captivitate,

Titulus Pſalmi. — l lib. antiqui biblicarum — Argumentũ

Favent Hebræi, quatenus de suo Messia interpretantur ps. A debellaturo Gog, & Magog, pacatumque populo suo Hebræo regnum traditurо per totum mundum. Quos Lyranus, & Ayguanus confutant. Rectè item Rickelius, qui de Christo planè taceant, superficialiores nominat, non solum sanctis catholicisque doctoribus, verùm etiam dictis Hebræorum doctoribus. Tamen, ut litteraliter exponatur de typo, seu figura una ex indicatis, quid obstet non video. (a ad Marcel.) Athanasius *a* numerat istum psalmum inter illos, qui de Domino gloriantur, & singula Christi continent virtute passionis suæ in nos collocata beneficia. Recitat (b in Trypho.) Justinus *b* psal. integrum contra Tryphonem, contendens, Christo soli convenire, quodq; per eum salventur quotquot etiam ex genere Judæorum salvantur.

Sensus loci. *Dominus regnavit, &c.*) Orditur à prædicatione amplissimi, potentissimiq; dominii, & regni Dei, qui vicerit, atq; straverit hostes, quantumvis irascantur, indignentur, fremant, tumultuentur illi, & exteræ, barbaræque aliæ nationes, nihil umquam contra ipsius profuturæ potentiam, & voluntatem. Hunc inquam, affirmat Deum Regnum suscepisse, seseque pro Rege gessisse, ac re, factoque declarasse, B qui in arco videtur sedere super Cherubim tamquam in peculiari throno suo, ut agnoscatur omnium angelicorum ordinum, ac proinde magis hominum Dominus: licèt homines, aut etiam qui circa terram versantur, cacodæmones, omnia turbare, & commiscere connitantur, nihil machinationibus proficientes. Præstaret homines in hoc eis concesso pœnitendi spatio, vim potentiæ divinæ agnoscentes, sibimetipsis irasci, atque salubri timore commoveri, quod tamdiu, tanto Domino animis adeo obstinatis resistere non dubitaverint. In præcedentibus psal. tribus hortatus est Propheta, ut Dei & Christi regnum omni exciperetur lætitiæ genere. Utrumque accidit, ut exultantibus fidelibus de Regno, & Rege isto perduelles, ac rebelles commoverentur, nagarent obsequium, omni ratione, opeque obsisterent. Simile psalmi secundi exordium. *Quare fremuerunt gentes, &c.*

Dominus regnavit, irascantur populi.) Vertunt alii præteriti temporis verbum primum in tempus præsens & pro sequenti Hieron. reddit, *commoveantur*, quidam *contremiscant, turbentur, expavescant*, nonnulli, *Dominus regnat*, C *& populos conturbat*. Significat רגז *ragaz commoveri non pavore tantum*, sed etiam *ira*. Futurum tempus imperativi loco poni solet: imperativus verò permissionem denotat, ut quamvis irascantur, nihilominus reget Dominus. De adversariis Hebræorum in Ægypto, & deinceps, aut de illis, qui Davidi restiterunt, quum in regem inunctus est, ac postea, aut de persecutoribus populi etiam post reditum de Babylone, declarant hi, quos in argumento indicavi. Irenæus *c* hoc utitur loco, ut probet partim eam, quæ post (c lib. 4. c. 66) Christi ascensionem facta est super eos, qui in eum crediderunt, iram ab omnibus populis, & motum universæ terræ adversus Eccl. prædictum fuisse; partim quod veniente eo de cœlis cum Angelis virtutis ejus commovebitur universa terra, quemadmodum ipsemet Christus *d* prædi- (d Matt. 24. 21.) xit de terræmotu magno, *qualis non est factus ab initio*. Euthy. applicat ad perturbationem Herodis, totiusque Jerus. cum ipso, quando est allatus à Magis de nato Christo nuncius *e*. & hoc prævisum, prædictumque est à Davide ver- (e c. 2. 3) bis istis. Hugoni videtur idem placere, qui observat iisdem verbis incipere alios duos psal. 92. & 97. ac primo in- D nui exultationem de confirmatione regni Christi; secundo de dilatatione; isto de auctoritate atque potestate, quæ sit adeò firma, ut cunctorum furor hominum infirmare, aut impedire illam non valeat. Rationem aliam dat eruditus Hieron., dicens videri ordine inverso dispositos, tamen dici in primo quod regnans Dominus induit decorem Sanctis, veluti vestitus veteris testamenti; in secundo poni exultationem terræ, quia populi omnes accesserunt ad fidem: in hoc nostro sermonem esse de infidelibus tùm ex Judæis, tùm ex Gentil., qui nolunt eum regnare super ip- (f Luc 19. 14. 27.) sos *f*, sed Spiritus sanctus dicit illis civibus malis, velitis, nolitis, Dominus regnavit. Lege dicta ad principium psal. 92. Satis communis expositio de furente persecutore contra Christianos, & qui Domino irasceretur pro idolo suo, ut loquitur Aug., & de quodam sarcasmo, quod rideantur irascentium, atque furentium conatus varii, aut insultetur indignationi eorum. Tale illud,

(g Virg. Eclo. 7) g *Invidia rumpantur utilia Codro.*

Et alterius Poetæ, qui toties inculcat *rumpi invidia*.

(h Martial. lib. 9. epig. 99.) h *Rumpatur quisquis rumpitur invidia.*

Sic fit, ut quum regnat in bonis Deus, ait Hugo, irascantur mali, quemadmodum ædificato altari sub Machabæis, ut erat prius, *gentes in circuitu iratæ sunt valde* i. Idem ille dictus Hieron. exclamat clementiam Spiritus sancti, qui non dicat, *pereant*, sed *irascantur*; vitium significet, non pœnam: & dum irascuntur alii, Dominus deprecetur, nempe quod sequitur, mysticè id sumendo, *moderatur terra*, ut postea dicemus. Cassiodorus, & Rickelius explicant de ira salubri qua insurgant populi contra vitia sua, eaque vincent. Huc faciunt quæ dixi psalmo 4. *k* ad illa verba: *irascimini, & nolite peccare*; nimirum de ira bona, quæ coercet, & impedit peccata, & fertur in dæmones, atque in peccandi occasiones. Male Faber contra communem sententiam explicat commotionem lætitiæ. Quid autem refert quod psalmis prioribus de tali lætitia sermo fit? Quod autem versu tertio jubet *confiteri nomini Domino, magno, & terribili*, non magis arguit lætitiam, quam terrorem.

(Deo in bonis regnante irascuntur mali. i 1. Mac. 5. 1 k vers. 5)

Qui sedet super Cherubim.) Hieron., *sessor*, alii, *sedens: habitator, inhabitans*. Plures codices latini omnium Psalt. habent, *qui sedes*. Cassiod. quoque, Haimo, Hugo, qui notant converti sermonem ad Christum per apostrophem. Participium καθήμενος, & ישב *joseu* utrique personæ potest servire: *sedens ille*, vel *tu*. In tertia persona ceteri sumunt, & aptiùs cohæret verbis prioris membri, *Dominus regnavit*, ita ut hic etiam idem verbum subaudire nos velit Aug., *qui sedet super Cherubim, regnavit*. De ascensu Dei, sessione, volatu super Cherubim dictum psal. 17. *l* & 79. Quod autem hoc loco Ayguanus indicat ex ordine Cherubim Gabrielem esse, & alios qui homines promovent ad cognitionem DEI, non videtur verum, sed contra magis communem sententiam. Nam passim vocatur Gabriel *Archangelus*, & Custodum Angelorum officium est, docere etiã de rebus divinis. Loquebatur Deus supra propitiatorium, ac de medio duorum Cherubim, qui erant super arcam testimonii, cuncta quæ mandari volebat filiis Israel *n*. Sessio quoque ista divinam indicat majestatem, ut expressit Ezechias in sua oratione *o Domine Deus Israal, qui sedes super Cherubim, tu es Deus solus Regum terræ, tu fecisti cœlum, & terram*. Quadriga Ezechielis *p* constabat etiam ex Cherubim, suppositis rotis, ut & thronus apud Danielem *q*: ad Dei denotandam secundùm se immobilis pervadentem cuncta providentiam. Incertum quod aliqui tradunt, Regum olim solia, thronosque versatiles, mobileiq; etiam fuisse. Tradi hoc meminerunt in Danielem nostri Pererius, ac Maldonatus, auctorem nominat nullum, nec adhuc reperi. Justinus *r* Platonem videri scribit ex lectione Propheticarum historiarum affirmasse πτηνὸν ἅρμα ἐλαύνοντα τὸν Δία ἐν οὐρανῷ *volucrem currum vehere Jovem in cælo*, Non displicet, *ut sedere* dicatur *super Cherubim Deus*, qui plenissimam rerum scientiam habet, absque ullo labore, aut sui mutatione: Angeli sine labore quidem scientiam percipiant; sed quia infinitis partibus inferior est, subinde doceantur nova, quæ prius nescierint. Sic noster Pererius *s*. *Ex sessione Dei super Cherubim* colligit Vasquez *t* noster *scabellum pedum Dei*, de quo postea *u* mentio fit, *arcam* fuisse, quoniam erat supra illam tabula ex auro fusili, quæ appellabatur propitiatorium, in qua Dominus quum responsa dabat, sedebat, pedes autem super arcam ipsam, veluti super subsellium habebat, & idcirco scribi in historia Regum *x* de Arca, quod super *eam invocatum est nomen Domini sedentis in Cherubim, super eam*. Id etiam præ se fert satis Aquinas *y*, de qua re adhuc postea. Impius Rex, de quo Esaias *z*, in cœlum conscedere appetit, & super astra exaltare solium, quia Jerosolymitanum templũ occupare volebat, quod *cæli* nomine nuncupabant Hebræi; propter ornatum ipsius, & propter illud solium quadrigæ divinæ, hoc est, arcæ cum Cherubim. Eumdem imitantur, ac patrem filiorum superbiæ Luciferum, qui quod unius Dei est, *sedere super Cherubim*, nimio propriæ appetitu excellentiæ sibi vindicant. Novitianus apud Tertullianum *a*, ex dicto sessionis modo, colligit Deum præesse super operum suorum varietatem, rotas subjacentes esse tempora, quibus omnia super mundi membra volvuntur, talibus pedibus adjecti, quibus non in perpetuum stant ista, sed transeunt. Reliquam in eodem si placet lege quadrigæ Ezechielianæ *b* descriptionem, juxta mysterium declaratam. Vide quo pacto ex hoc & similibus locis, quibus Deus dicitur *sedere super Cherubim*, Rabini, quos Galatinus *c* refert, inferrent per Messiam ruinam quoque Angelorum reparandam fuisse, quod retulisse me arbitror supra in ps. 79. Ad mores pertinet, quod Augustinus notavit, nihil referre, quantumvis quis irascatur, vel commoveatur

(l vers. 10 m vers. 20 n Exod. 25. 23. o 4. Reg. 19. 15. p c. 1. 15. & seq. q c. 7. 9 r in paran. s lib. 4 in Dan sub initium. t 3. p. disput. 104. num. 14. Ex sessione Dei super Cherubim colligitur arcam fuisse scabellum pedum Dei. u vers. 5 x lib. 2. 6. 3 y 1. 2. q 102. a 4. ad 2 z c. 14. 13 Novitiani opinio. a de Trin. c. 8 b c. 1 & 10. c lib. 6. c. 11 Sensus moralis.)

tur tamquã terra, & terrenus in eum, qui jam sedet in cœlo, Dominum, ne iram populorum timerent servi ejus, A priorem illam pati voluisse, ac tamquam bonum medicũ bibisse amarum poculum, ne bibere timeret ægrotus: qui vult ut in ipso sedeat Deus, bonum esse debere, quia sedes sapientiæ anima justi: Deum, qui superat omnem scientiã, sedere super Cherubim, quæ significant omnem plenitudinem scientiæ; oportere ut illo esse istam plenitudinem in quo sedeat Deus: plenitudinem hanc non esse rerum naturalium, sed ad legem Dei pertinere: plenitudinem autẽ legis esse charitatem *a*: ubi sit charitas, ibi jam Deum habitare, tamquam in sede: talem qui cœlum fit factus, quæ Dei sedes etiam *b* est, terram non timere, nec populos irascentes, nec terram commotam facere quidquam posse sc. di Dei, & cœlo, ubi sedet Deus. Tropologia putati Hieron. similis, nisi quod sedentem facit Deum super commotam terram, idest, humilem, ac trementem hominem *c*, infelicem esse cui jacet Deus, quia vulneratus est; qui ambulat, nondum venisse ad felicitatem ejus qui stat; quem nempe adhuc pœnitet, sicut Adamo post lapsum ambulabat Deus post meridiem *d*. Hugo exponens idem vocabu- B lum *Cherubim*, non modo *scientiæ plenitudinem*, seu *scientiam multiplicatam*, & *scientias plures*, sed præterea *vermiculatam picturam* (quod non vox ipsa, sed res per eam significata denotat, idest, *imaginem eleganter elaboratam*) docet *vermiculatam picturam* significare illos, qui variis virtutibus, & donis decorantur, in quibus Deus mansionem faciat, sicut & qui habent notitiam Dei, ac sui, suntque humiles *e*, & amatores Dei, quia *plenitudo legis dilectio f*, & *unctio docet eos g*: item in quibus est *multiplex scientia scripturæ h*, vel scientiæ diversæ, quoad dispositionem bonam spiritualium, & temporalium, suntque *gnari, ac prudentes i*, & *domui suæ bene præpositi k*,

(a Rom. 13. 10 b Esa. 66. 1 Tropologia c ibi. vers. 2 d Gen. 3. 8 e Esa. 66. 2 f Rom. 13. 10 g 1 Joan. 2. 27 h Dan. 12. 4 i Deut. 1. 13 k 1. Tim. 3. 4)

Moveatur terra.) Hieron., *concutiatur*. Alii *commoveatur, contremiscat, agitetur, attoniti fiant habitatores terræ*. Futuri temporis תנוט *thanut* ponitur pro imperativo; & significat illa omnia, seu *vacillare*, & *nutare*, quod ultimum latinum verbum ab eo deductum videtur, cui est aliud simile נוד *nud*. Psalt. vetus, & Aug., *commoveatur*. Exponitur autem *motio*, seu *commotio terræ* sicut ira populorum in præcedente membro, ut velint, nolint, habitatores C terræ, & quamlibet commoveantur, sedeat super Cherubim Dominus *Irascantur populi*, ait Arnobius, & in elatione Dominum nostrum Jesum Christum aspiciunt: *ipse regnavit*, quem regnare super se non putant. *Ipse sedet super Cherubim*, quantumque *moveatur terra*. Mysticum quoque sensum eundem admittit, qui traditus est ibidem, sive in bonam, sive in malam partem. Gregorius *l* etiam *commotionem terræ* sumit de dolore pœnitentiæ: Cyrillus *m* Alex., ut qui olim inconcussi errant ad scelera designanda ἀκράδαντοι, qui constantes ad impietatem ἑδραῖοι, qui fixi ad res carnales, πεπηγότες, qui firmati ad errorem, ἐρηρεισμένοι concussi, & commoti ad amorem virtutis transferantur. Et de motione præterea declarat Israelitarum à cultu secundùm legem, ut fidem in Christum complecterentur, Deinde quod attinet ad præsentem locum, docet quod non hortatur Propheta terram ipsam, ut moveatur, sed à deterioribus ad meliora μετάστασιν conversionem. Deniq; tractans locum Abacuc *m*, *stetit & mota est terra*, [sic enim legit) utrumque dicit esse posse, nempè cum dicta jam commotione, & commutatione in melius, D stabilem, & firmam stationem in bono. Hugo attendit dici, *ut moveatur terra*, quia ipse movere peccator non potest, nec nisi manu valida; ut idcirco ter terram inclamet Jeremias *n*, ut audiat verbum Domini, & hoc veluti aratro moveatur, & proscindatur. Nicephorus Blemmida Judæis furore attribuit, & indignationem usque ad insaniam propter Christi regnum: Gentilibus per *terræ* nomen intellectis, commutationem ad pietatem.

(Sensus mysticus l in 1 Reg. c. 6 lib. 3. c. 3. m in Abac. 3. n. 43. m 6. 3. 5. n c. 22. 29)

Vers. 2.) Dominus in Sion magnus, & excelsus super omnes populos.

Sensus loci. NE quis putet quem dixit Dominum regnavisse, & sedere super Cherubim, ibi tantum habere regnũ, ubi sedere dicitur, hoc est, in Sion ubi erant Cherubim cum arca, & inde solum posse defendere populum suum contra populos alios irascentes, ac irruentes in illum seu contra populos alios irascentes, ac irruentes in illum, seu contra nationes alias terræ, quæ commoveantur adversus eundem ait hunc ipsum Regem, qui sedem atque thronum constituit peculiariter in Sion, tanta potestate pollere, & adeò sublimem ac excellentem esse, ut cunctos Orbe toto populos hominesque sub sua ditione habeat, nec eos minus suismet procul in locis, antequam inde moveantur, compescere valeat, quam si proprius accedant, prohibere, atque prosternere. Mysticè ex Sion lex exitura significatur *o* Ev., inde ducendum regni Christi principium, misso Spiritu sancto, ibi, ut Græcus Auctor, quem Hesychium putat esse Agellius, ait instituenda mysteria, corporis nempe, sanguinisque Christi: ex eodem conferendos omnes, qui dii dicebantur, in animabus Deum sitientibus (Sion enim *sitientem* inter alia significat) magnum ipsum esse. Magnus item Christus apparuit in Sion & Jerusalem, moribus, doctrina, miraculis, *exibatque fama ejus, ac divulgabatur p*, & si vera narrant historiæ, haud temerè adjiciendæq, Abgarus quoque rex legatos misit cum litteris. Postea in Ecclesia universa composita ex Judæis, & Gentilibus, magnus habitus est ab iis, qui juxta etymon *Sion*, quod est *specula*, non terrena solùm, sed cœlestia contemplantur, & B illum credunt simul hominem, Deumque esse.

(Sensus mysticum. o Esa. 2. 3 p Matt. 9. 26 c. 14. 1 Luc. 4. 14. 37 q Euse. l. hist. c. 13. & alii citati à Baronio. to. 1. annalium anno Christi 31.)

Dominus in Sion magnus.) Vel *est magnus in Sion*: quod substantivum verbum in sequenti membro quidam exprimunt: vel *qui est in Sion, & ibi colitur ille magnus est*. Secundo modo Lyranus. Uterque modus probabilis. *Sion* pro Ecclesia sumi potest universa, vel etiam præcisè pro Judæis aggregatis ad Ecclesiam. Juxta posteriorem modum significaretur, ut Euthy. notat, magnificandum Christum in iis fidelibus, qui ex circumcisione sunt, atque in iis, qui ex Gentibus. Magnum fore Christum prænuntiavit Gabriel *r*, quia incarnandus erat Dei filius, & secundùm humanitatem creatam quantam maximam habiturus magnitudinem divinorum donorum jam inde à conceptione, in qua dictus est *vir s*, sed successu temporis magis ac magis prodidit sese tùm ista magnitudo creata, tùm illa increata. *Magnum Deum Christum* vocat Apostolus *t*. Egimus alibi de hoc Dei, sive *Christi*, epitheto.

(r Luca. 1. 32 s Jerem. 31. 22. t Tit. 2. 13)

Et excelsus super omnes populos.) Addit Hieron., vetusque Psalterium, & Aug. verbum, *est, & excelsus est*. Hebricè est pronomen, הוא *hu* ipse. Apollinarius, omissa mentio- C ne de *Sion*, meminit cum *populis*, de *diis*.

κλεινὸς ἄναξ μέγας ἐν λαοῖσι θεοῖσί τ' ἀγητός.

Inclytus Rex magnus in populis diisque mirabilis.

Dixi *populos* pro Gentil. accipi posse. Adde etiã pro activis populariter viventibus: *ut Sion* cõtemplativos, aut significet ex Judæis fideles. Eumdem Deum canit alibi David *excelsum præ regibus terræ u, & super omnes gentes x, solum altissimum in omni terra y, & super omnes deos z*.

(u ps. 88. 28 x ps. 112. 4 y ps. 82. 19 z ps. 96. 9)

Vers. 3.) Confiteantur nomini tuo magno: quoniam terribile, & sanctum est.

Sensus loci. VEl hortatur, vel imperat, vel prædicit per apostrophen ad Deum, fore ut populi, quibus dixerat superiorem Deum, & qui prius irati contra regnum Dei, seu Christi, pro suis pugnabant idolis, celebrant, odio posito, pugnandique abjecta voluntate, *nomen Dei*, quod sancti horroris, ac tremendæ majestatis est plenum, unicè me- D tuendũ, propter potentiam: sanctum, ob summam æquitatem: improbis formidabile; justis amabile & suave: *magnum* quia ubique divulgatum; nec amplius idololatræ cognominari, aut à falsis diis nomen sortiri velint, sed pios ac religiosos unius veri Dei populos appellari, honori, & gloriæ sibi ducant. Hugo, *magni, terribilis, sancti* epitheta tria tribus aptat personis Trinitatis, Patri primum, qui omnium Creator est; Filio secundum, qui Judex: tertiũ Spiritui sancto, qui Sanctificator. Basilius, ac Theodor. explicant de laudandis, ac recensendis divinis beneficiis, inenarrabili autem Dei natura non curiosè scrutanda; cujus nomen incredulos per terrefaciat, credentes sãctificet. Euthy. applicat ad incarnationem minimè quoque scrutandam, ut & modum ejus, & ad nomen *Jesu, quod est super omne nomen*: *a timendum* quidem inimicis (idest, dæmonibus præcipuè) dum eos ejicit, & flagellat *sanctum* vero domesticis, ac benevolis, quos sanctificat, & mundat. Latini multi ex veteribus fere idem dicunt. Alii volunt indicari nomen illud ineffabile, & Tetragrammaton יהוה *Jeovah*: quod maximè proprium, & essentiale est Deo. Sic ferè Hebraizantes, & Hugo etiã, qui de hoc interpretatur *nomen super omne nomen*, quod Christo datem, scribit Paulus *b*.

(a Philip. 2. 9 b ibidem.)

Confiteantur nomini tuo magno,) Cognominat nomen Dei eodem pacto Josue *a*, *Et quid facies magno nomini tuo?* & apud Jerem. Deus *b*, *Ecce ego juravi in nomine meo magno* In Exodo *c* etiam, *Nomen meum magnum Adonai* יהוה *non indicavi eis.* Sed non dubito primo loco sumi nomen *magnum Dei* pro magna celebritate ipsius nominis, quæ jam esset, esseque magis adhuc deberet, & *secundùm nomen ejus laus ejus* d, nec ab impiis, & superstitiosis violari, quo pacto in Israel *magnum nomen Domini* canitur, *qui notus est in Judæa* e: in secundo accipi nomen *magnum Dei* pro Deo ipso magno, *qui jurabat per se ipsum: qui majorem, per quem juraret non habebat* f, ut exponunt Hugo, & Dionysius Rickelius. Etsi probabile etiã est de ineffabili nomine intelligi, quod præ ceteris magnum est, ut exponit Maldonatus noster g, de quo nomine tertius locus magis clarè loquitur. Adde Tobiam *h*, *Nomen magnum invocabunt in te*. Hoc loco *magnum nomen* dici, ait Cajet., ob miracula in gratiam Hebræorum facta, *terribile*, propter pœnas Ægyptiis, & aliis hostibus inflictas, nec non Hebræis in deserto: *sanctum*, quoniam de cœlo apparuit. Trevetus propter famam ex beneficiis, vindictas in hostes, & munditiam B cultus Dei. Cassiod. *magnum*, quia ubique dilatatum, *terribile*, quia venturus est Christus ad judicium; *sanctum* quoniam in immaculata; cælestique conversatione permansit. Non abs re prorsus faceret, qui de dictis nominibus dissereret *ineffabili*, & *Jesu*. Nunc non vacat, & aliqua alicubi sunt dicta. Lege de comparatione duorum istorũ nominum, quæ disputat Barradius *i* noster contra illos, qui putant idem esse utrumque, item de *Jesu*, & *Josue*: hac etiã de re noster item consulatur Serarius *k* Quod scribitur de *Josue*, melius longe convenit *Jesu*, & Deo *l*, qui fuit *magnus secundùm nomen suum, maximus in salutem electorum Dei, expugnare insurgentes hostes, ut consequerentur hæreditatem Israel*. Nomen *Josue*, magnum fuit, quod à salute derivabatur: sed à corporali. *Jesu*, idem Deus noster ab hac, & potissimũm à spirituali, *Quam gloriam*, ut in eodem libro Ecclesiastici subditur *m adeptus est in tollendo manus suas*, (*Jesus* Christus in cruce,) *& contra civitates, rompheas*, (contra legiones dæmonum *confixas manus pedesque* n, ita ut illæ essent, sicut *leonis fortissimi* o.) Fabulantur Hebræi efficacia nominis admiranda Moysem opera omnia patrasse; ac Ægyptum quoque occidisse. Non in elementis litterarum vis inerat, sed in invocatione significati per nomen Dei. Quamvim efficaciamque esse in *Jesu* invocato nomine, experimentis infinitis compertum est, & demonstrat citatus Serarius *p*, & quantam venerationem habeat, *q* post Abulensem *r*, (qui docet majorem habere, quam nomen Dei, & illud quadriliterum Hebræum) & Olorium *s* nostrum: & ipse de efficacia egi commentario Actuum Apostolorum *t*. Nugabatur, opinor, Alexander quum Pyrrho ægrotanti, suo se nomine opem promittebat allaturum *u*. Denique Hebræi quandoque absolute vocant השם *hassem* x, *nomen* ut alias notavi *y*: quod etiam scribunt Hebræi extra Biblia, pro quadrilitero.

Quoniam terribile, & sanctum est. Hieron., *& terribili sancto*. Alii, *& tremendo, (quod) sanctum est.* Sed ו *ve* quod *&*, significat, non raro exponitur caussaliter. Suppleta præterea est alia particula conjungens post primum nomen. In Psalterio Romano, & apud Cassiod. (*confiteantur nomini tuo magno, & terribili, quoniam sanctum est.*) In ps. 110. *z* appellatur *sanctum, & terribile nomen Dei*: & Maria in D cantico *a*, cum potentia Dei, quæ terrori est, jungit *sanctum nomen*, quod conciliat amorem, & religiosam jucunditatem: & in cantico suo Moyses *b*. *Qui similis tui in fortibus Domine; quis similis tui: magnificus in sanctitate, terribilis*. Vergit facilè in tyrannidem potentia, cui nexa sanctitas non est, ut accidit Gigantibus, & Nemrod, de quibus liber Genesis *c*, aliisquè tã multis, qui *potenter* idcirco *tormenta patientur* d. Utrumq; de Deo prædicandum, eique confitendum non quam magnus dumtaxat, & sanctus, quantaq; fecerit his, qui receperunt ipsum, sed quam terribilis erit tùm non credentibus, tùm opera fidei non conjugentibus. Unicum probat Irenæus *e* Deum esse mundi Salvatorem constituendum, & Judicem contendit Tertul. *f*, Origenes *g*, Lactantius. Hugo *confitendi* verbum sumens de *confessione peccatorum*, quod fieri debeat *nomini magno*, quod est, *Jesus*, ait suaderi, hoc est, cum spe salutis; ita ut sit quoque *moveri terram*, ut priore versu dicebatur, idest, eruere, extrahare, aperire peccata latentia, denique *Judam arare*; ut est in Olea *h*, hanc, inquam, confessionem de peccatis dicit suaderi, quoniam hoc *nomen magnum, terribile*, timorem incutit nolenti confiteri, & *sanctum* amo-

a c.7.9
b c.44.26
c c.6.3
d ps.47.11
e ps.75.2
f Hebr. 6.13 15.
g in Jerem.
h c.13.15
Comparatio nominum Jesu & Josue
i tom.1 concord. l. 9. c.3
k in Josue c. 2.9.5.& seq.
l Eccl.46.1.2
m vers.3
n ps.21.17
Hebræorũ opinio Mosen opera omnia nominis Dei admiranda efficacia patrasse.
p ibidem secundum lec. libra. ut nunc est.
p supra q.13
q q.12.15.16 7.
r in Exo. 20 q 5.& 7
s concio de circumcisione, & concio. de festo nominis Jesu.
t in c.19.15
Alexander Pyrrho ægrotanti suo nomine se opem allaturum prom. tit.
u Plutar.
x Levit.24 11.
y Eccl 7.2
z vers 9
a Luc.1.49
b Exo.15.11
Potentia sine sanctitate facile vergit in tyrannidem.
c c.6.4. c.10 8.9.
d Sap.6.7
e lib 3.c 42 lib 4 c 46.47
f contra Marcio lib. 1.tom.1.ac 2 dialogo in Marcio
g lib.de ira Dei.
h c.10.13

A rem sanctitatis ingenerat, quæ benè confitenti datur: præterea, quia *honor Regis judicium diligit*, idest, confessio rite facta cedit in honorem Dei, qui *parat directiones judicii* per confessionem *& justitiæ* per satisfactionem, *in Jacob*, idest, in luctantibus cum inimicis, *Terribile nomen* Tetragrãmaton iisdem docent Hebræi, qui, quod antea retuli, vires ei tantas tribuunt; potiore jure id affirmamus de nomine *Jesu*, quod horrent adeo dæmones, ut docui in Actuum commentario *i*, fusiusque Serarius *k*, & alii. Inimici ipsi sunt Judices etiã Judæi, quos Franc. Georgius *l* Venetus testatur sibi ipsi fassos, nihil eos aliis Dei nominibus invocatis efficere posse, quod vis omnis ad unum sit *Jesu* nomen translata. Narrat item Galtinus *m* quod ad magnitudinem potiùs, vimque pertinet, ex Thalmud, Judæum à Judæis liberatum per *Jesu* nomen, qui mortiferum nescio quid deglutiverat. Satis constat serio præcipi sagis, hisque qui se diabolo devovent, prorsus abstinere à *Jesu* nomine; & si quando vel imprudenti alicui excidat, subito diabolum cum sua turba disparere *n*. Longe terribilior improbis Christus, & *Jesus* per summet hoc nomen, quam qui,

— *odum fuit integer ævi*
Terruerat magnas ipso quoque gentes.

Mitto nominũ monstra terrificorum vel prolatione, sonoque solo, si credere dignum. Nec deest, qui θεὸν mollius latinè *Deum* ἀπὸ τοῦ δέους *à timore*, qui & primus in orbe Deos fecisse dicitur, derivat: λατρείαν item proprium Dei cultum à vehementia timoris dici certum est. Denique Philemon vetus Poeta, quem citat Justinus *p*, alludens forsitan ad ineffabile Tetragrammaton Dei nomen, ait:

οὗ τὸ ὄνομα φοβερὸν οὐδ' ἂν ὀνομάσαιμ' ἐγώ
Cujus nomen formidabile ne nominare quidem ausim.

Jam nomen, seu cognomen *sancti* tam proprium Dei est, ut non modo solùm eum *sanctum* canat Eccl. in Angelorum hymno, sed non alio Angeli in cœlo nomine ipsum celebrent, aliove, quam trisagio hymno *q*, in quo ter *sanctum* appellant. Occurrit alibi non raro *r*, idque ut dixi Maria usurpavit *s*. Denique scribit Esaias *t*, quod *excelsus & sublimis habitans æternitatem, sanctum nomen habet in excelso, & in sancto habitans*. Cecinit etiam Samuelis mater, *quod non est sanctus ut est Dominus* u. In tanta veneratione hæc C sanctitas nominis *Jesu*, apud Christianos est, ut illo numquam tamquam proprio quisquam sit appellatus, quamvis nonnulli nomine Soteris & Salvatoris. Eamdem religionẽ vigere audio circa *Mariæ* nomen in Polonia, quæ & apud Pontifices Maximos, ne quis Petrus dicatur. Cum Ephrem in libris, quibus anachoreta Julianus utebatur, varias, litterarum notasset lituras, ubicumque videlicet *Dei, Domini, Jesu, Christi, Salvatoris* nomina erant, ab illo qui eos libros corrupisset, sciscitatus fuisset, respondit Julianus, quẽadmodum fornicatrix mulier ad Salvatorem accedens, lacrymis pedes ipsius rigavit, capillisq; tersit, sic se ubicunque nomen Dei sui scriptũ cõperiret, lacrymis rigare solere, ut & ipse ab eo remissionẽ peccatorum acciperet. Excipienti præterea Ephrem à benigno & misericordi Deo optare suscipi bonum illud propositum; adhuc subjecit, non irrigari corium, nisi ploraret coram Domino Deo suo *x*. Cum Juliano comparandus Franciscus, qui ps. legendo, si nomen *Domini* occurreret, præ suavitatis dulcedine, labia sua lingere & lambere videbatur: nomen autem *Jesu* exprimendo, vel audiendo, jubilo quodam totus interius repleri, exterius vero alterari, ac si mellifluus sapor gustum, vel harmoniacus sonus ipsius immutasset auditum *y*. Cavit etiã, ne schedas ullas, quibus *Jesu* nomen esset in inscriptũ sinerent sui humi serpere, ne prætereuntiũ pedibus calcarentur *z*. Index eximiæ reverentiæ alarum in facie, pedibusque obvelatio in Seraphim, tùm triplicatim *sanctus Deum* conciunt *a*. Vindicavi alias *b* Ordinis mei cognomen à *Jesu* Societate adversus id accipientes deterius. Ipse me admoneo, sociosque tanti ut dignitatem nominis tueamur magnitudine animi, & terribili dæmonibus, ac improbis hominibus sanctitate. In milite adolescente Alex. magnus facinus requirebat nomine dignum Alexandri, quod gerebat: agnoscebat in Agnete Ambr. *c* casti purique agni victimam: in Pammachio Hieron. *d* omnem artem pugnandi adversus diabolum, & contrarias potestates: Nazian. *e* in Meletio, cum nomine mores melleos: Valentin. in Probo (qui & postea Imperator fuit) quod adolescens & vir esset sui nominis *f*, Diadumenus imperio, & Antonii (quod augustissimum maximèque cunctis charum erat) nomine donatus, *ego*, ait, *elaborabo ne desim nomini Antoniorum*. Denique non omnes sunt Joanne, ait Joannes Chrysostomus *g*, illo sane nomine dignus; qui vocentur Joan-

i in c.29.13
k in c.2.Jos. 9.13.
l in har.can. 1.tom.2.c.16.
Vis & efficacia nominis Jesu.
m lib.8.c.5
n Petrus Tyraeus noster de dæmoniacis c.42 n.21.
o Ovid.9 Metamor.
p de monarc.
q Esa.6.3
r ps.32.21 ps.102.1 ps. 104.3.ps.110, c.ps.137.2 ps.144.21. & alibi.
s Luc 1.49
t c.62.15
u 1 Re. c.2.2
Nullus pontificum umquam appellatur Petrus Nullus Christianus nomine Jesu tamquam proprio unquam appellatus est
x Ephrem. tom.3 serm. de S.Juliano.
In quanta reverentia nomen domini & Jesu habuerit Franciscus.
y Bonav. in vita, c.10.
z Chro.1.p. c.79.
a Esa 6.3.
b 1.Jo.1.3
c lib.de Virg.
d in Amos ca.
e orat.in Meletinum
f Vobiscus.
Multi nomine quo vocantur non sunt digni.
g hom.52. in Act.

Joannes. Sed audi qua oratione id doceat. Nomen habere principis, non est esse principem. Vocantur & alii magnis nominibus, ut Paulus, Petrus, Jacob. Joann. sed non propter nomina sunt id quod vocantur, quemadmodum & ego licèt eodem quo ille vocer nomine, non tamen una & eadem res cum illo vocabulo vocor: non sum Joannes, sed vocor Joannes. Hoc ego quanto de magis dicere possum, debeoque? *Discedat oportet ab iniquitate*, inquit Apostolus *a*, *omnis qui nominat nomen Domini*. Sed juverit hac de re Serarium *b* aliquoties à me laudatum legere; sed & quæ de sanctitate brachii divini superiore psalmo dixi *c*. Apollinarius consistere sanctitatem in eo videtur sentire, quod, ut accidit rebus sanctis, lateat, & difficile percipiatur, vocat enim ἀπερίοπτον *latens, visuque impenetrabile*.

Vers. 4.) Et honor Regis judicium diligit.
Tu parasti directiones, judicium & justitiam in Jacob tu fecisti.

INnertis paucis verbis velut per parenthesim, abrumpit B sermonem, quem habebat ad Deum, moxque repetit, nempe quod spectet ad cujusvis Regis honorem, judiciũ diligere, vel continuato sermone, alloquitur Deum reverentiæ caussa in tertia persona: quod alioquin in secunda sic dici potuisset; Honor tuus, qui es Rex; vel tu, qui regio præditus es honore, majestateq;, amas judicium, eo delectaris, id soles exercere, cum timenda & regia potestate, terribilique nomine conjunctã habes justitiam, honoriq; ducis, & cordi tibi est hanc, & judicium cum illa copulare: Tu quę recta sunt designasti; quod ęquum, ac justum est in populo tuo, cujus auctor Jacob, exercuisti, non abusus potentia (qua etiam impossibile est Deum abuti, cujus in omnia potestas absoluta, dominiumq;) non tractans tyrannicè, summa, & ineffabili quadam æquitate nunc permittens tribulationes, nunc liberans ex ipsis. Hoc unũ etiam est, quod velim, ut omnes tibi confiteantur, & nomini tuo magno, non solum quod nomen istud terribile sit ac sanctum, sed etiam quod majestas illa tam potens, tam terribilis, tam sancta judicio minime careat, & quod rectas populo suo leges, æquas, justas, rationi consentaneas, C idoneas ad amicitiam, pacemq; conciliandam, & conservandam dederis: judicium feceris jusque tradideris secundum quod judices innoxios absolvere, conjunctos damnare debeant; postremo justitia, qua suum cuique, sine acceptatione personarum, reddatur; & in contractu, atque commercio norma servetur æquitatis. Allegoria de Christo, simul cum tropologia de conditionibus in confitente, atque justificando requisitis, jam prius indicatæ sunt.

Et honor Regis judicium diligit.) Hierony. apud Trevetum, Fabrum, Victoriam absque particula conjungente, *imperium Regis judicium diligit*. Præfigunt conjunctionem Regia Biblia, quę etiam extat in textu Hebręo ועז *vehhoz*. Alii, *& fortitudo robur, potentia judicium diligit*, idest; abest à tyrannide, conjuncta est cum judicio, cum judicio Deus illa utitur, & eam exercet, non quod potest vult, & facit, sed quod jus exigit: *non est fortitudo ipsius lex justitiæ d*, sicut impii atq; tyranni, sed pro lege justitiam sibi proponit, & ea potentiæ suæ metitur exercitium: *diligit justitiam judicans terram e*. Honor itaq; comprehendit omnem Regis potentiam, apparatum, vires, pompam, majestatem, facultatem, cuncta quę honorabilem ipsum ac verendum reddunt, quemadmodum vocabula *honorandi*, & D *honestandi*, & *honestum faciendi*. Ceterum si in his verbis velimus esse orationem continuatam ad Deũ ipsum, supplere poterimus cum Brunone Cartusi., pronomen (*tu*) Similis quantum ad hoc locus ps. 44. *f Sagittæ tuæ acutæ populi sub te cadent in corda inimicorum Regis*, idest, inimicorum tuorum, qui Rex es. Aquilæ translatio similis est Hieronymianæ, nisi quod est in præterito καὶ κράτος βασιλέως κρίσιν ἠγάπησεν, *& imperium*, vel *robur Regis judicium dilexit*. Symmachus ἰσχὺν βασιλέως τοῦ κρίματος ἀγαπᾷ *fortitudinem*, seu *vim*, *Rex judicii diligit*. Cyrillus Alexandrinus *g* differt ab editione communi, quod legat in infinitivo, καὶ τιμὴ βασιλέως ἀρίστη ἀγαπᾶν, *& honor Regis, judicium diligere*. Sensus vero etiam est ex Euthimio quod non ferat Deus, ut suos opprimat hostis ac tyrannus, qui mystice diabolus est; ad ipsius pertinere dignitatem, ut presto vexatis adsit, vel ne permittat vexari saltem supra vires. Hoc regem honorabilem reddit, ait Basilius & Theodor. quod judicium diligat, & Cyrillus *h* præclaram ait glo-

a 2.Tim. 2.
b in Josue c. 2. ult.
c vers. 1.
Sensus loci.
Deum potentia abuti impossibile.
d Sap. 12.
e c.1. 8.
f vers. 6.
g l. 11. de adora. in spiritu.
Judicii dilectio regẽ reddit honorabilem.
h ibid.

A riam illius, ac honorem esse, velutiq; ornamentum cordi & pectori superjectum, quod vocabant, *rationale i*, quoniam ibi rationalis facultatis locus est. Sed August. & qui dicitur Hierony. & aliquot alii Latini spectant hoc respectu non vindictæ de illis, qui vexant alios, sed cujuslibet, ut *faciat in se judicium & justitiam* k, *dijudicet se ipsum, ne judicetur à Domino, & damnetur* l. Cassiodorus, ut honore ac laude prosequamur Dominum, prædicemus illum, colamus ipsum, confiteamur illi cum animi deliberatione, & judicio, cum fixa, & perspicabili deliberatione sententiæ, non cum labili voluntate, ac caduca mente. Arnobius non esse quod *nomen Dei Deusque* terrori sit, si quis honorem Domini servet in mente, ac proinde diligit judicium, sed qui scit se in contumeliam Regis, legis ejus jura violasse. Rickelius, quod Deo placere, & ad suum honorem spectare judicat, ut magistratus judicium subditis faciat, & jus dicat; ipsemet seipsum discutiat, discernat, dijudicet: quivis idem in semetipso præstet, domando vitia propria, ulciscendo, relinquendo. Hugo ne quis Deum indiscretè laudet, quantum videlicet potest, cogitans quod quantum ille meretur laudari, non potest, quia *magnus & laudabilis nimis* m. Idem, ut confessione peccatorum honoret Deum, sicut Achan *n*, & persuadeat sibi, quod qui non amat hoc judicium, sanari non potest *o*, seu quem non pœnitet, nec vindicat peccata. Judicem Deum Tertull. *p* justitiæ charissimæ si exigendæ, tuendęq; prȩsidere scribit, & in eam omnem summam disciplinæ suæ sancire, & quod exomologesis *q* de periculi timore Dominũ honorat, ut in peccatorem ipsa pronuncians, pro Dei indignatione fungatur, & temporali afflictione æterna supplicia non modo frustretur, sed expugnat. Quibus postremis verbis concidit externa illa Hæreticorum non imputatio, & sola superficiaria peccatorum abrasio. Bern. *r* placuit satis communis istius loci de pœnitentia sensus, Deumq; nihil quod in se est, à nobis exigere amplius, nisi ut dicamus iniquitates nostras (nempe ut oportet) velleq; justificare nos gratis; ut gratia commendetur: diligere enim animã quæ in conspectu ejus, & sine intermisne considerat, & sine simulatione dijudicat seipsam: idq; judicium non nisi propter nos à nobis exige, quia *si nosmetipsos judicaverimus, non utique judicabimur* s: propterea C sapientem *vereri omnia opera sua t*, scrutari, discutere universa: honorare quippe veritatem, qui se, & sua omnia in eo statu, quo veritas habet, & agnoscit veraciter, & humiliter confitetur. Usurpat idem Pater *u* istum ipsum locũ, scribens canonicis Lugdunensibus, ne Conceptionis Deiparæ celebrent novum festum: honorem enim Reginæ judicium diligere. Non desideraret hoc tempore summi judicii, ac pietatis vir in hac re judicium, nec sine judicio fieri diceret, quod tota sit fere approbante Eccl. atque festive ubivis præter pauculos, celebrante. Suadibilis est de cœlo sapientia, & bonis consentiens *x*. Ego cum Bern. fidenter dicam & mecum ille sine dubio, nunc in hac ipsa caussa diceret, quod ab Eccl. accepi, securus, & teneo, & trado. Cantat modo Eccl. conceptionem, non minusquam tunc nativitatem, & quam exaltatam super choros angelorum ad cœlestia regna: hoc tamen utrumq; etsi verissimum, necdum tamen canonicè definitum. Honor hic reginæ redundat in regem, propter quem, & cujus merito, reginæ tribuitur, & qui diligens, ac honorans matrem, cum magno judicio, & ratione illum ei honorem tribuere potuit, quia etiam decuit, tribuisse credi potest. Libenter gloriosa hoc honore gaudet, quam Bernardus tunc dicebat carere, quo nec peccatum honorari, nec falsa induci videtur sanctitas: omnino ei placet juxta Ecclesiæ ritum recepta festivitas; favet Apostolicæ sedis auctoritas, non jam præcipitanter, atque inconsultè paucorum sequimur simplicitatem imperitorum, sed à pauculorum, ut dixi, recedimus sententia, qui sapere si vellent, possent absque ullo periculo cum ceteris familia Bernardi judicium commune sequens in Conceptionis immaculatæ celebrandæ festo, non ditat judicio se sui Patris conformare, qui propensiore contentus erat Ecclesiæ judicio. Et ausim affirmare idem de Thoma Aquinate, quem sola Ecclesiæ auctoritas in summa *y* retraxit ab eadem ista, quam Eccl. modo amplectitur sententia, quæ scribenti in Magistrum *z* placuerat. Nam præferendam censet Ecclesiæ auctoritatem, & consuetudinem cujuscumq; doctoris sancti auctoritati, & Ecclesiæ consuetudinem esse in omnibus æmulandam *a* atque quoniam illa non consuevit Judæorum, & aliorum infidelium filios ante usum rationis, invitis parentibus, non esse baptizandos.

Tu pa.

i Exod.25.7 & eodem l. sæpe Levit. 8.
k Mich. 6.8 ps.118.21
l 2. Cor. 11. 31
m ps. 47.
n Josue 7.19
o Job. 34.17
p de pœnit. c. 2.
q cap. 9.
Peccata non solum non omnino expunguntur.
r ser. 3. de adventu.
s 1. Cor. 11.
t Job. 9. 38.
u Epist. 174
x Jacob.3.10
Honor reginæ redundat in regẽ
y 3.p. q. 27
z 3.sd.3.q.1. a.1.
Ecclesiæ auctoritas cujusvis doctoris auctoritati præferenda
a 2. q. 10 a. 12. 3.p. q.68 a. 10.

Tu parasti directiones.) Hierony., *tu fundasti æquitates*. Alii, *tu apparavi*, vel *apparas ex rectitudine*, nempe omnia; *tu dirigis recta*: *tu obtinere fecisti quæ recta sunt*; *tu manu tenes bonum*; *tu gubernas omnia cum summa æquitate*; *tu formasti rectitudines*, אתה כוננת מישרים, *atthah chonantha mesciarim*. Dictum aliàs de vocabulis istis, & de Græcis ἑτοιμάζω, & εὐθύτητες. Exponit Apollinarius, *prudentem impetum*, ἰθύφορα, ὁρμήν. Alia Psalteria Latina, & August. atque Cassiod. *tu parasti æquitatem*. Cajet. hoc & sequentibus vocabulis duobus existimat sancitę legis partes tres innui, moralem, judicialem, ceremonialem. Primam dici firmatam, non datam, quia præcepta moralia indita sunt menti humanæ ab initio, sed firmantur auctoritate divina; alias duas in Jacob factas, quia ligabant solum populum Hebręum, & quia Deus vim juris tribuit illis, quod est esse juris positivi divini, quum moralia præcepta eam habeant, etiamsi non statuerentur à Deo, utpote juris naturalis. Distinctione eadem prior usus est hoc loco Lyranus, & Ayguanus: & primæ convenire nomen *directionum*, quia per se dirigunt ad ultimum finem; Christum perfecisse istam partem additione consiliorum, secundam doctrina de remissione injuriarum, tertiam institutione Sacramentorum. In paraphrasi docui *directiones* referri posse ad *leges* quæ spectant pacem, & mutuam concordiam: judicium ad illas, quæ fontes damnant, absolvunt innocentes: *justitiam* ad eas, quæ in contractibus, & commerciis versantur, & cuiq; quod suum est tribuunt. Tandem sensus est, omnia Deum æqua rectaq; constituisse, Judicium, ad improbos castigandos: justitiam, ut justi defendantur, & protegantur; illud ut discernatur bonum à malo, hanc ut declinetur à malo, & fiat bonum. Hæc videtur esse, quam vocat Sapiens *a eruditionem doctrinæ consistentem in justitia, judicio, & æquitate*: præterea *præparatio sedis divinæ in justitia, & judicio b*, aut in iisdem *correctio c* aut *virga directionis d*. Possunt eadem privatæ cuivis personæ congruere, ut dirigat seipsum ad Deum, judicium erga seipsum faciat, erga Deum justitiam. Exigit Deus hæc tria, facere judicium, & justitiam, utque *solicite ambulemus cum illo e*. Fecisse sed Dav. judicium dicit, & justitiam *f*, qui *Deum providebat in conspectu suo semper g*; sed faciente faciebat Deo, *non ipse, sed gratia Dei cum ipso h*. Parat Deus dirigendo, docendo, ostendendo, præcipiendo, consulendo, minando, promittendo, vocando, excitando: facit *operando ipsum velle, & perficere i*, cum cooperante nostra voluntate. Dirigimus viam Domini, & paramus, si vocationi Dei acquiescimus, id admonentis etiam per præcones suos *k*; sed voluntas nostra præparatur à Domino præparatione antecedente, & prima. *Beatus qui gratia cooperans custodit judicium, & facit justitiam in omni tempore l*, quod audiens S. Ludovicus Rex cantari, præcepit affici extremo supplicio reum, cui antea vitam condonaverat.

Judicium, & justitiam in Jacob tu fecisti.) In vetere Psalterio mutatur ordo *justitiam, & judicium*, nisi forte id errore factum sit, sicut in textu August. secundùm aliquos ipsius codices; quia emendati retinent ordinem nostrum, quemadmodum & commentarius ejusdem Doctoris in ps. 61. *m* 88. *n* 96. *o* & in Prover. *p* & aliis locis, Jer. *q* Oseæ; **justitia* ponitur ante *judicium*: alibi *r* etiam eo modo quo hìc, prius est *judicium*. *Facere judicium* Deus dicitur, & *justitiam in Jacob* præterea, quæ dicta sunt, edendo exempla vindictæ, & protectionis in gratiam populi Hebræi. Vel utrumque ad eamdem pertinet vindictam, sumtam de eodem populo, quod exemplũ juvabat ad directionem venturi populi Christiani; ut ob beneficii accepti longè majorem præstantiam, sęviores, si contemneret, ac peccaret, pœnas sine dubio expectaret, ut Apostol. *s* argumentatur multis verbis, & post eum Irenæus *t*, perinde ac si typice punitus fuerit antiquus ille populus temporaliter, & lenius in figurã quod mali Christiani puniendi sint verè, semper, acrius, si prævaricentur. Verum est quod August. docet, justitiam, quam habemus, facere Deum in nobis, justificando nos, & per eam efficiendo, ut illi placeamus; unde fit ut secundùm istius Patris doctrinam, justitia, qua justi sumus, & grati, fit inhærens in nobis. Sed litteralis sensus est is, quem tradidi membro priore, & Cyrillus Alexand. *u* legem his verbis indicari vult. Hæ dotes optimi regis, quas precatus est Dav. *x* Christo, & Jeremias *y* vaticinatus est, quod *Rex regnaret, & sapiens esset, & faceret judicium, & justitiam in terra*. Esaias *z* quod *redimeretur ab eo Sion in judicio; & reducerent eam in justitia*.

a Prov. 1. 3. b ps. 88. 15. c ps. 96. 2. d ps. 44. 7. e Mich. 6. 8. f Ps. 118. 121. g ps. 15. 8. h 1. Cor. 15. 10. i Phil. 2. 13. k Esa. 40. 3. Joan. 1. 23. l ps. 105. 3. m vers. 2. n vers. 15. o vers. 2. p cap. 13. q cap. 4. 2. cap. 22. 19. r Esa. 33. 5. c. 1. 27. Mich. 6. 8. ps. 105. 3. ps. 118. 121. Jer. 23. 5. c. 23. 5. Ezech. 45. 9. s Heb. 10. 27. & seq. t lib. 4. c. 47. Justitia qua justi sumus & grati est nobis inhærens. u in Osea c. 5. n. 58. l. 5. in Esa. x ps. 71. 2. y c. 23. 5. z c. 1. 27.

Vers. 5.) Exaltate Dominum Deum nostrum, & adorate scabellum pedum ejus, quoniam sanctum est.

Sensus loci

EXposito prius desiderio suo, ut Dominum, ac regem optimum, maximum, potentissimum, summopere metuendum, justissimum laudarent omnes, eique confiterentur, nemo autem obstreperet, ac tumultuaretur, convertit orationem Dav. ad omnes, ut quantum in ipsis est, illam exaltent, hymnisque, ac laudibus efferant, & quanta, quamque immensa sit altitudo ipsius, sua prædicatione, & præconio, manifestent; præterea, ut se se coram propitiatorio, vel arca, quod est velut scabellum sedentis in medio Cherubim, ut antea vidimus, venerabundi prosternant, quia Deus Sanctissimus est, ipsissimaque sanctitas, & propter nimiam illam sanctitatem illud etiam scabellum sanctitate nonnulla præditum est, atque veneratione pia, ac religiosa dignum.

Quod attinet ad Christum, omisso errore Judæorum, qui cum suo Messia rege novum expectant templũ, veterisque carnalis cultus, & adorationis renovationem, item concedendo hanc orationem de *scabelli adoratione*, præter translationem ex modo nostro loquendi, & agendi ad Deum, quam solam Cyrill. Alexandr. *a* videtur admittere, verum aliquo modo, secundùm aliquam rei proprietatem esse. Is qui vocatur nomine Hierony. de *scabello* ponit opiniones tres; de corpore Christi, in quo majestas divinitatis tamquam super scabellum stat, & sæpe Christus sanctus dicitur, & eo ascendente Apostoli adorantes regressi sunt in Jerusal. *b*, quæ August. quoque sententia est, ac plurium Ennarratorum Latinorum, & Athanasii *c*: item Rustici Cardin. *d*, Chrysost. *e*, Ambrosii *f* præterea de Cruce, & de anima sancta, non explicans an de Christi anima, an de aliorum quoque hominum sanctorum intelligat. Basil ac Theod. juxta litteralem sensum de Templo Jerosolymitano vetere, interpretantur mysticè de omnibus Ecclesiis per orbem dispersis, in quibus Deo adorationem offerimus. Euthymius, si Christus attendatur, ut Deus, de terra tota, quemadmodum ejusdem *cęlum sedes est g*, quod Leontius quoque affirmat *h*: si ut homo, de monte Golgotha, in quo crucifixus est, quod Hesychio etiam placet *i*: vel de Cruce, in qua illius pedes clavis confixi sunt. Nicephorus de carne Christi comparata cum divinitate ipsius: & de Cruce respectu naturæ humanæ, in qua Cruce pedes sunt affixi. Hugo arbitratur de humanitate Christi litteralem sensum esse, mysticum de Cruce, in cujus festo Exaltationis argumentum sermonis hinc peti posse monet, de quo festo sermoné secundum habens Andreas Cretensis, ita præsentem accipit locum. Cassiod. addit ad expositionem de corpore Christi, per pedes divinitatis indicari extrema temporis, in quibus Deus incarnari dignatus est, quam Jo. *k* novissimam vocat horam, Paulus *l* plenitudinem temporis. August. hoc loco satis apertè præ se fert Eucharist. scabellum esse. Quia, inquit, in ipsa carne Christus hìc ambulavit, & ipsam carnem nobis manducandam ad salutem dedit; nemo autem illam carnem manducat, nisi prius adoraverit, inventum est, quomodo adoretur tale scabellum pedum Domini. & non solum non peccemus adorando, sed peccemus non adorando. Ambros. etiam scribit *m* adorari hoc scabellum carnis Christi in mysteriis. Hierony. verus videtur quidem concedere Eccl. ipsam adorari tamquã corpus Christi, qui caput est, & adoratur per se: tamen hoc loco non significari adorandum scabellum, sed indicari majestatem pedum illius. Qua in re non dissentit à Cyr. prius citato: Alii *n* declarant *adorare scabellum*, non ut adoretur ipsum scabellum, sed ut ad scabellum, & versus scabellum adoretur Deus, juxta illud *o adorabimus in loco ubi steterunt pedes ejus*. Quidam *p* adhuc per *scabellum* intelligunt templum, & præcipi, non ut adoretur Templum, sed Deus in Templo. Sunt etiam qui Jerosolymam interpretentur *q*, propter Angelos, qui videntur Dei pedes, utpote missi in ministerium, & proximè subjecti sunt Deo *r*, & audiet eos dicere ante urbis excidiũ, *migremus hinc s*. In hac sententiarum varietate constare debet, creaturæ adorationem latrię nullam per se deferri posse, nec humanitati quidem Christi seorsim spectatæ, sed propter conjunctionem cum divinitate, seu persona divina, cui soli hujuscemodi adoratio rectè defertur. Hoc Dionysius Rickel. Theologicè satis hìc explanat, traditurque à citatis Athanasio, Amb. August. Chrysost. Rustico, Athanas. ait adorari Christum cum sua carne, quã univit sibi, quum esset prius scabellum, quatenus creatura, non quod prius extitisse velit,

a apud Agellium. b Act. 1. 10. Luc. ult. 52. c apud Agellium. d cont. Acephalos tom. 4. Bib. Patru. e serm. de Trinit. to. 3. f 3. de S. sancto. c. ult. Sensus mysticus. g ps. 66. 1. Matt. 5. 34. h in 7. Synodo act. 4. ex lib. 5. apol. i apud Agellium. k 1. ep. 2. 18. l Galat. 4. 4. Eucharistia scabellum pedum domini. m supra. n Pintus in Thren. c. 2. o ps. 131. 7. p Calvinus & Bucerus hoc loco. q Orig. Vict. & Hier. in Thren. 2. r Victor. s Joseph. 6. de bello Judaico. Nulla adoratio latriæ creaturæ deferri potest, nec humanitati Christi seorsim spectatæ.

lit, sed secundùm se ac naturam suam spectari: numquam enim extitit non unita. Ambrosius, & August. cum nihil adorandum præter Deum doceant *a*, & non *scabellum pedum Dei*, prout de terra dicitur *b*, dicunt carnem Christi censeri terram & scabellum, & adorari in Christo, quia non est divisus Christus, sed unus, nimirum ob unam hypostasim. Crysost. negat nos terram adorare, sed Deum Verbum, qui univit sibi absque peccato carnem quæ ex terra formata est Adæ. Rusticus adorari scribit corpus, quod de terra est, non ut per semetipsum, aut propter semetipsum adoretur ut Deus, sed ut per corpus, & per carnem, sive humanitatem, Deus Verbo, qui inhumanatus est, coadoretur. Accedat Damasc. *c* scribens adorari carnem Christi in verbo incarnato, non propter seipsam sed propter unitum secundũ hypostasim verbũ. Affert exemplum tritũ de purpura regia, quæ, ut est aliquid regi conjunctum adoratur, non secundum se, vel propter se. Utitur eodem exemplo Chrysost. quod simul cùm ratione nunc indicata valet in crucis adoratione. Hoc est etiam quod Leo *d* dicit, & verbum in homine, & hominem in verbo adorandum esse. Inferior adoratio hyperduliæ, & duliæ creaturis impenditur propter creatam excellentiam ordinis supernaturalis majorem, vel minorem. Sed nostrum nunc non est in his immorari, ut nec in imaginum adoratione, aut omnino inanimatarum rerum, quæ non habent rationem imaginũ, quas etiam aliquo modo adorari posse non dubito: sicut & Arca adorata est, quãvis non Cherubim, aliæque imagines ad solum Arcæ, ac templi ornatum adjectæ, vel ad mysticam præterea significationem, non ad adorandũ proposita populo ad idololatriam propensiori; cujus periculum ex talibus imaginibus longè majus, ex Arca fere nullum & cui vetitum omne sculptile, ac similitudo, quam adorarent, & colerent *e*. Plura Vasques noster *f*, qui bene admonet non subministrari Hęreticis arma hoc argumento contra imagines *g*, quod & mihi ipsi doctus ac pius concionator objecit per litteras, cùm nescio quis pravæ sectæ minister idem argumentum objicienti, sentire me cum aliis contrarium de Cherubim respondisset. Ceterum hujus loci nostri sensus maxime litteralis est de Arca, non de terra tota, non de templo, non ita etiam de propitiatorio, de quo Jansenius. Numquam tota terra dicitur sancta, sed aliqua pars ejus, in qua Deus apparere dignatus est, mirumve aliquid operari, quamvis alioquin adorari posset, ut quælibet alia res, ut Vasques *h* demonstrat: non etiam appellatur ullibi templum *scabelli Dei*, nomine: ratio scabelli convenit melius Arcæ, quam propitiatorio, quoniam, ut antea dixi, erat super Arcam inter primas Cherubinorum tabulas ex auro fusili, quæ appellabatur Propitiatorium, in qua sedere dicebatur Dominus cùm responsa dabat, & idcirco pedes videbatur habere super Arcam ipsam, tamquam super subsellium. Unde in historia Regum *i* de arca scribitur, *Super quam invocatum est nomen Domini sedentis in Cherubim super eam*. Et consentit Aquinas *k*. Deinde *adorare ad scabellum*, vel *templum*, ut hæretici vertendum censent, non potest hoc loco significare *adorare in scabello*, aut *templo*, ita ut *adoratio* referatur ad solum Deum, sed *adorare ipsummet scabellum*, aut templum, quia eadem phrasi narratur, quod Abraham *adoravit populum terræ* l. Vel *adorare in scabello, & templo*, erit in ea re adorata simul adorare Deum, qui in ipsa est; sicut in imagine adorata cum ipsa prototypus, licet hìc præsertim. Quare quod in Ps. 131. *m* Latine habetur, *Adorabimus in loco ubi steterunt pedes ejus*. Hebraicè legitur cum eodem articulo indicato per ל *le*, quod extat hìc, *incurvabimus nos scabello pedum ejus*: eodemq; modo vertit Chaldæam paraph. ibi Nebiensis, *adorabimus scabellum pedum ejus*, hìc autem, *adorate domum sanctuarii ejus*. Tandem nusquam reperies Hebræum verbum שחה *sciachah*, cum dicta articuli nota ל *le*, locum in quo fiat adoratio donotare, sed rem dumtaxat, quæ adoretur. Lege cum citato Vasques, de nostris alios duos, Bellarminum *n* & Suares. *o*

Ex mysticis expositionibus improbabiliores sunt de anima sancta, de Eccl. universa, quod est mysticũ corpus Christi: quia anima justi sedes Dei vocatur, & non solet quælibet adorari: multo minus Eccl. tota. Ecclesiis particularibus, ut sumuntur pro dicatis Deo locis, honor, & adoratio exhibentur. Golgothæ, aliis locis sanctis, Cruci, Eucharistiæ, humanitati Christi. In carne, ac humanitate Christi vestigia quædam divinitus magis expressa, & viæ Verbi cœlestis advertimus, ait Amb. *p* sicut scriptum est *q*, *Ponet in via gressus suos*. Eucharistiæ porro typus arca

a Deut. 5. 9. b Esa. 66. 1. Matt. 5. 35. c lib. 3. Purpura regia non propter se, sed ut est aliquid regi conjunctũ adoratur. d serm. 10. de Nativit. Adoratio hyperduliæ & duliæ creaturis propter creatam excellentiam impenditur. e Exod. 20. 3. 4. 5. Levi. 26. 1. c. 5. Deut. 4. 15. c. 5. 9. f 1. p. disput. 104. g cap. 4. h 3. p. disp. 110. c. 2. i 1. 22. 2. k 1. 2. q. 104. ar. 4. ad 2. l Gen. 23. 7. m vers. 7. n lib. 1. de sanct. c. 23. o 3. p. tom. 1. disp. 54. sect. 3. Expositiones mysticę. p l. de Spiritu S. c. ult. q ps. 84. ult. Eucharistię typus arca fuit.

fuit ex lignis facta incorruptibilibus, fœderis, ac testamenti cognominata: in loco qui dicebatur *S. sanctorum* collocata: habens supra se tabulam auream, sustentatam à Cherubim quæ vocabatur *propitiatorium*, intra se continens virgam Aaron, quæ fronduerat, signum Sacerdotalis potestatis, manna, tabulas legis; ejus pręsentia, & quadam vi populus Jordanem sicco transivit pede, & muri Jericho corruerunt: capitale erat profanis eam tangere, prope illam stare, ipsam aspicere: postremò adorabatur ab Hebræis. Similem in modum adorant Catholici Euchar. indigne sumentibus tractantibusq; cedit in judicium, & condemnationem: patefacit nobis cœli aditum, frangitq; omnem inimicam potestatem, & sicut Dagonis idolum labefactat: Oritur ex illa Sacerdotalis dignitas; cibus divinus est; vires perficiendi Dei mandata suppeditat; in ipsa includitur propitiator Christus comitatus Angelica curia; idem Christus ibi contentus, S. sanctorum est; corpus, & calix sanguinis Christi testamenti novi, & æterni est; denique incorruptibilis jam Christus. Lege Hilar. *r*, & Cyrill. Alexandr. *s*. Recitatis opinionibus de scabello, adjungi posset alia de Maria, quæ se ancillam quoque demississime nominavit *t*: item pro pœnitentium infimo in Eccl. gradu post Clericos, & laicos fideles, seu justos, ut Origenes *u*, & Hierony. *x* declarant. Hugo hoc loco distinguit *scabella Dei* cœlum, Christi carnem, omnem creaturam, totam terram, terram Israel, templum, vel propitiatorium, arcamve, B. Virginem, peccatores; hominum sanctorum, temporalia, atria templi, persecutores, subditos. Lege, si cupis, & Ayguanum enumerantem *Dei scabellum* humanitatem Christi, mundum inferiorem, Ecclesiam, Angelicam naturam, pravorum iniquitatem.

Exaltate Dominum Deum nostrum.) Chaldaicè, *laudate*, seu *glorificate* שבחו *sciabbachu*. Ad honorem latriæ Hugo id putat pertinere, quo exaltetur, & honoretur Christus, ut Deus: membrum sequens de *adorando scabello pedum ejus*, ad honorem, adorationemque duliæ (melius hyperduliæ) ut homo est, seu ratione humanitatis, cui talis honor debetur. Qua de re satis prius pro instituto, & aliàs, quo pacto per se altissimum Deum exaltare homo possit, videlicet in opinione propria, & apud alios, & gratulando altitudini ejus.

Et adorate scabellum pedum ejus.) Dixi Chaldaicè reddi Nebiensi, *& adorate domum sanctuarii ejus*, quod in translatione Biblica Regia est, *in domo*. Retuli præterea varias opiniones de hoc scabello: & quod significetur hìc adoratio prout ad scabellum ipsum terminatur, non quatenus fit in eo tamquam in loco, tendit vero ad aliud, nempe ad Deum. In ps. 131. *y Adoremus in loco, ubi steterunt pedes ejus*, dicitur Hebraicè phrasi prorsus eadem, *adorabimus scabellum pedum ejus* נשתחוה להדם רגליו *nesthachaveh lahadom*. Nec refert si hìc, & ibi reddas *incurvare ad scabellum*. Nam, ut antea docui, significatur terminari adorationem ad scabellum, & scabellum adorari. Et si quis contendat *scabellum* pro *templo* sumi, quo tamen modo vocem Hebræam הדם *hadom* sumi numquam ostendet, parum refert, ut inde efficiat in templo solum Deum adorari, non posse autem templum, aut quid aliud præter ipsum adorari, adoratione, inquam, inferiore, quam sit illa, qua Deus propter se, ac secundùm se adoratur. Antea quoq; docui commodius hoc loco sumi *scabellum pedum Dei* pro Arca, quam pro Propitiatorio, aut pro templo, sicut & jam citato alio ps. ubi subditur *z*, *Surge Domine in requiem tuam, tu & Arca sanctificationis tuæ*. Idem dici potest de Paralipomenis *a*: *Cogitavi, ut ædificarem domum, in qua requiesceret Arca fœderis, &* idest, *scabellum pedum Domini Dei nostri*. Idem de Threnis *b*; *Projecit de cęlo in terram inclytam Israel, & non est recordatus scabelli pedum suorum in die furoris sui*. Idem de Ezec. *c*, *Locus solii mei, & locus vestigiorum pedũ meorũ, ubi habito in medio filiorũ Israel*.

Quoniam sanctum est.) Hierony. *quia sanctus est ipse*. Ita etiam Grecè ὅτι ἅγιός ἐστι, nec ullus aliter ex Enarratoribus Græcis, quos viderim. Immò August. in commentario videtur eamdem secutus lectionem. Recitatis namque verbis istis licèt in genere neutro extet (*sanctum*) mox subdit, *Qui sanctus est? in cujus honore adoras scabellum pedum ejus*. Potest nomen קדוש *kades* referri tum ad הדם *hadom scabellum* ὑποπόδιον, tùm ad *Deum*; carent enim Hebręi neutro genere. Sive dicas *Deum sanctum*, propter cujus sanctitatem scabello communicatã scabellum adoretur; sive *scabellum*, quod etiam adoretur, quia sanctitatem accepit à Deo, perinde est: nec probare possunt hæretici scabellum adorari non posse, sed solum Deum.

r in ps. 131. s lib. 4. 11. Joan. c. 28. t Luc. 1. 38. u tract. 23. in Matth. x Epitaph. Fabiolæ. y vers. 7. z vers. 8. a l. 1. 18. b cap. 2. 1. c c. 43. 7.

Vers. 6.)

Vers. 6.) Moyses, & Aaron in Sacerdotibus ejus, & Samuel inter eos, qui invocant nomen ejus.
Invocabant Dominum, & ipse exaudiebat eos.

Exemplis confirmat quanti referat religiose colere Deum; & simul quanta sit Dei sanctitas, & loci, in quo peculiariter adorari velit: præterea quantum sint fructum relaturi, qui Deo quantam maximam potuerint, venerationem exhibuerint. Nam maximè illustres pietate, ac religione Moyses, & Aaron Sacerdotes, atque Samuel inter eos, qui nomen invocabant Dei, quum Deum invocaverunt, exauditi sunt. Horum trium de industria meminisse Davidem notat sive Basilius, sive Theodoretus contra Judæos, qui initio psalmi sub nomine *populorum* significaverat adversus regnum Dei, & Christi iratos, & indignatos. Quasi diceret insitam ipsis hanc rabiem esse, seditionem, dominandi cupiditatem, utpote qui eripere conati olim fuerint Moysi, & Aaroni Sacerdotium *a*, & sub Samuele regem sibi poposcerint, & illum, qui judicabat, & Deum ipsum abjicientes *b*. Quam sæpe Moyses, & Aaron exauditi à Deo fuerint, Pentateuchus totus testis est, ita ut Pharao deprecatores pro se adhiberet, plagas experiens *c*. Samuel non solum juxta nominis etymon, à Deo exaudiente impetratus est *d*, sed exaudiebatur à Deo, ut est in primo illius libro, & sereno cœlo tonitrua fulguraque demittebat, & hybernas hyemes æstate deducebat *e*; & flagitabat ab eo populus, ne umquam pro eo orare cessaret *f*, Chaldæus Paraphrastes innuit aliam caussam, quia Moyses & Aaron tradiderunt animas suas propter populum Domini, adeo multa tolerantes ab Ægyptiis, & ipsismet Hebręis: Samuel oravit pro eodem populo. Richardus de S. Victore *g* applicat ad spiritualem hominem, sive religiosum. Dicit hunc esse Moysem legislatorem, si toto die circa hoc sit intentus, in hoc omni hora occupatus, quid pro præteritis delictis satisfaciat, quomodo de futuris se cautum custodiat: quid quo ordine gerendum, quando, vel quantum cuilibet rei insistendum, &c. denique si dura præcipiat sibi, & districte se puniat: Aaronem, si se mactet per mortificationem in ara exteriore sensus carnis, in interiore affectus cordis: Samuelem, qui erat Propheta, & invocator Dei, qui quanto plus noverit, frequentius cogitaverit præmia, & supplicia æterna, tanto plus, attentius, & verius Deum invocat, oratq; si desinat hic Samuel prophetare dicto modo, desistere citò, & Aaronis devotionem, & Moysis districtionē. Addit, licet quis jam sibi functus videatur officio Moysis, & Aaronis, quod ante dictum est, non debere cessare ab officio Samuelis, & perseverare in contemplatione, & in judicio, quia ille Propheta, & judex erat, ut per judicium discernat suas passiones, & insidias inimici. Tandem docet ad Moysem pertinere agenda discernere; ad Aaronem divinum auxilium implorare; ad Samuelem quid ex re qualibet utilitatis vel periculi provenire possit providere, ut si in nobis discretio, devotio, circumspectio. Nec improbabile adduci eosdem in exemplum non modò sanctitatis, & benignitatis divinæ, sed terribilis etiam nominis Dei, atque severitatis; quum nec Moysi, & Aaroni pepercerit, qui minus eum ad aquas contradictionis glorificaverunt *h*, ac proinde ingressu promissæ terræ prohibiti sunt; nec aliis, qui adversus illos & Samuelem, perperam se gesserunt, & mala consilia machinati sunt. Hæc est Treveti, atque Cajet. exponendi ratio, & Placidi Parmensis, qui transcripsit ferè Cajet. quam nomine tacito, maxime probat Agellius. Hi etiam peculiariter leguntur pro inimicis orasse, & orationis efficacia impendentia populo mala avertisse. Mysticè etiam verum est, quod ait Ayguanus, exempla afferri summi legislatoris, Sacerdotis, Prophetæ, qui præcognoverint adventum Christi, & Christum invocaverint. Affirmat hoc ultimum etiam August. Greveus *i* tria istorum officia constituit in anima quæ verum Dei templū sit: rationem quæ discernat agenda & fugienda, quia Moyses legislator erat; orationem, qua impetret vim cognita perficiendi quoniam Aaron erat Sacerdos: decretum, ne de se præsumat, & infirmitatem suam agnoscat, quod fit per multa experimenta, quoniam Samuel Propheta prædicebat, quod præmium expectare debeat legis executor, quamque pœnam transgressor. Hugo ait quemlibet Sacerdotem debere habere tria, ut sit Moyses, idest, *lugens*, aut *assumtus de aqua*; lugens pro peccatis aliorum; assumtus de aquis voluptatis, & luxuriæ: ut sit Aaron, *mons fortis*, contra ventum superbiæ: ut Samuel, *audiens Deum* contra avaritiam, audiensque *k*, *date, & dabitur vobis*. Glossa intelligit per *Moysen* extractū ab aquis, religiosos abstractos à deliciis mundanis: per *Aaron* montanum, Prælatos in alto constitutos: per *Samuelem*, qui fuit minister in domo Domini, & Sacerdotes & clericos: ab istis autem omnibus laudandum nomen Christi prę ceteris Christianis.

Sensus loci.
a Num. 16. 1. & seq.
b 1. Reg. 8. 7.
c Exod. 8. 8. & 9. 28.
d 1. Reg. 1. 20
e c. 12. 17. 18.
f c. 7. 7. & c. 12. 19.
g annot. in ps.
h Num. 20. 12.
Sensus mysticus.
i Arm. l. 206.
Ut Sacerdos sit Moyses tria requiruntur.
k Luc. 6. 38.

Moyses, & Aaron in sacerdotibus ejus.) De Sacerdotio Aaronis nulla dubitatio, sed quo pacto Moyses dici possit *Sacerdos*, responderi potest, quia erat Levita, & ex Tribu Levi *l*, *Sacerdotis* nomen genericè sumendo pro dicatis cultui Dei hominibus. Deinde quoniam Aaronem consecravit Sacerd. jussu Dei *m*, & filios ipsius; quod si Sacerdos propriè non esset, nō fecisset. Tertio, quia vota populi corā Deo offerebat, & illo irascente magnis precibus pro eo supplicabat. Quarto, quoniam cum Aarone adventum Domini Sacerdotali prçconia vel in legalibus tubis, vel in vestis tintinnabulis nūtiavit. Quinto, quatenus nomen *Sacerdotis* quandoq; magnum, & principē virum designat, ut cùm filii Dav. sic appellantur *n*, quamvis de Tribu Juda. Ultima ratio est Hug. & secunda, quam tradidit prior August. plurimique ex Latinis eam sequuntur, & tertia, quæ à Cassiod. quoque assignatur: quartam redditis, quem appellant Hierony. Favet quintæ Euthymius, dum ait mentionem fieri de istis, & de Samuele tamquam de Dei ministris, servisq; Moysem verò legislatorem vocat, Aaronem primum inter Sacerdotes, Samuelem principem inter Prophet.. Eodem nomine duos primos Glossa interlinearis nominat. Trevet. licet ob secundam rationem asserat Moysem Sacerd. fuisse, nihilominus propendet non fuisse, jubens nos cum distinctione legere *Moyses*, deinde post virgulā indicantem separationem dignitatis, *& Aaron Sacerdotibus*, ita ut Aaroni conveniat esse Sacerd. non Moysi. Optima ratio secunda ex consecratione Aaron, & filiorū. Adde quod religionis quæstiones definiebat, offerebat munera, & immolabat, fœdus sanciebat sanguine, oblationes, & donaria principum duodecim in tabernaculum, & altare excipiebat, vestes consecrabat *o*. Fictitiū autem est quod Hebræi affirmant, tempore totius peregrinationis in deserto Moysem Sacerdotis officio functū. Absolutè ac propriè Sacerdotem Moysem Philo, qui libros de vita ipsius ita concludit: *hujusmodi fuit vita, obitusq; Moysis regis, legislatoris, Vatis, & Pontificis.* Præterea Dionys. *p*, Nazianz. *q* appellans *principem*, & *Sacerdotum Sacerdotem*, & *Sacerdotis r manus in monte sublatas, compositasque ad orbem*, item Hieron. *s* Anaclet. *t*, (qui explicat *in Sacerdotibus*, idest, primi inter eos) Melch. *u*, Damas. *x*, Leo *y*, rursum Aug. *z*, Magister sententiarum *a*, Amb. *b* (qui quod consecravit Eleazarū, probat Sacerdotem à Sacerdote consecrari debere.) Ut omittam alios recentiores, citat Genebrard. Rabinos Jonatham, Jose, Josua, Berech. Aben-Ezra, & hunc appellante Moysē הכן החנים *hacchohen hacchohanim*. Apollin. quoque in paraphrasi nominat ἀμφ' ἱερῆεσσιν μέγαν *inter Sacerdotes magnum*. Docet quoq; Dionys. Rickel. sive Carthus. *c* in Moyse respectu Israeliticæ plebis, fuisse plenitudinem potestatis spiritualis, & sæcularis, juxta exigentiam status plebis illius. Glossa Decreti *d* pares in consecratione facit Moysem, & Aaron, illum in administratione majorem, & quia instruebat hunc, & redarguebat tamquam minorem. Forsitan probari adhuc posset utrumq; ex eo quod Aaron compellavit Moysem *Dominum suum e*, quamvis natu minorem. Licet tunc ita locutus narretur, quem vehementer iratum, ob adoratum vitulum, se permittente, compescere voluit. Quod autem Abul. *f* docet Moysem fuisse Sacerdotem secundùm speciale Dei privilegium: item *g* nec magnum, nec minorem Sacerdotem absolutè dicendum, sed potestatem illi ad hoc tributam à Deo, quoniam erat Sacerdos unctus oleo invisibili, sed quando Sacerdotes consecrati sunt, & ministrare cęperunt, ei non licuisse ministrare, cùm ipse in defectu aliorum ministraret, hoc, inquam, quod Abulensis scribit, secundū alia membra concedi potest, quamvis de nomine *magni*, & *summi Sacerdotis* non negarem: quantum verò ad ultimum, satius fuisse dicere, non quod non licuerit, sed quod opus non fuerit; numquam enim desiit Sacerdos esse; quāvis alius esset, qui sacerdotalia munera obire posset circa sacrificium, & similia. Ita intelligo Aquinatem, cùm exponens Mastistrum *h*, qui cum Aarone Moysen appellat sacerdotem, ait dici sacerdotem non officio oblationes offerendi, sed quia sacra primitus populo dedit, immediate à Deo accepta. Sed nec speciale Dei privilegium circa sacerdotalem dignitatem Moysi concessum aliter concedo, quam quod constituto Aarone in summū Sacerdotem, quod erat prius Moyses, voluit Deus, ut ea digni-

l Exod. 2. 1. & 6. 19. 20.
m Exod. 28. toto Lev. 8. & 9.
n 2. Reg.
De Moysis sacerdotio controversia; & rationes in utraque partem
o Exod. 18. 24. & 28. & 29. & 30. 40
Toto tempore peregrinationis in deserto sacerdotis officio non functus est Moyses.
p Eccl. hier. c. 5.
q orat. 6. contra Nyssenos
r orat. 30.
s 1. cont. Jovinia. & citatur d. 36 c. si quis vult.
t Epi. 3. c. 3. & refertur d. 22. c. sacrosancta § inter beatos.
u d. 88. decrevit.
x epist. 4. ut quidem citat Basilius Zanchius not. in scrip. nec dum enim reperi.
y epist. 88. vers. 86.
z quæst. in Lev. 23.
a 4. d. 19.
b epist. 82. vers. 25.
c d. 22. c. 2.
d § inter.
e Exod. 32. 22
f in Exod. 17. in fine comment.
g in Lev. 8. post. quæst. 6.
h 4. d. 19.

dignitas descenderet ad solos posteros de Aaronis familia. Alioqui quoad vixit Moyses, dici potuit & debuit absolute Sacerdos, & ordinarius ratione functionis, tametsi non ratione successionis, quia eam dignitatem simpliciter accepit non ad tempus, & quantum ad aliqua tantum, sicut aliqui sentiunt de Samuele, quod postea expendetur, & constat Eliam aliquando sacrificasse *a*; & Gedeonem *b* sed non ei in tali officio succedebant, verum soli Aaroni qui de istius familia erant. Qua in re similitudo quædam erat cum eo quod postea in Apostolis contigit, ex quibus Petrus solus fuit, cui succederetur tamquam ordinario pastori totius Ecclesiæ alii ratione istius successionis erāt pastores extraordinarii secundùm illam amplam potestatem in totam Eccl. quæ tamen etiam Petro subordinabatur. Discrimen adhuc est, quod Aaroni prelatus est Moyses à Deo, Apostolis autem Petrus, sed non præcise propterea Moyses major Aarone extitit, quia extraordinarium Sacerdotium secundùm dictam suorū successionem habeat, sed quia ita Deus voluit; alioqui Petro superiores fuissent Apostoli, quia respectu ipsius erant extraordinarii, ad eum scilicet modum, quem dixi. Denique quod extraordinariè Moysi concessum est, post ipsius mortem ordinarium fuit in summis Sacerdot. ex familia Aaron, ut nimirū etiam de religione, ac fide definitè responderent, quod Moyses dum viveret, faciebat, non Aaron. Quæ potestas ordinaria communicata soli Petro est, & successoribus; nullis aliis etiam extraordinariè, nec vivente Petro, nec post illius mortem, quā dictis successoribus. Ordinaria est potestas ista in Eccl. penes Pontifi. summum dumtaxat, sicut in Petro erat, & in synagoga ordinaria quoq; fuit quamvis extraordinarie Moysi soli data dum vivebat, ordinarie illis tantum summis Pontificib. qui succedebant Aaroni directè. Quoniam autem Moysi primum concessa est hujusmodi potestas; propterea vocata est *Cathedra Moysis c*. Ex aliis rationibus prima, quod esset Moyses Levita, non sufficit, quia non quivis Levita munia sacra exercere poterat, quæ Moyses exercuit nec nisi propriè Sacerdos. Tertia quod offerebat vota populi, & pro illo supplicabat, nisi aliud addatur, potest convenire etiā non Levitæ, ac mere laico: Neque valet quarta, quoniam prçconium per tubas non erat adeo sacrum & per tintinnabula in veste solius Aaron erat, nec enim talem vestem induit Moyses umquam, quamvis Dei jussu illam instituerit. Ultima ex notione כהן *chohen*, & *Sacerdotis* pro viro Principe, ac primario, non minus congruit Samueli, qui etiam, ut judex populum rexit. Hæreticis nostri temporis arridet ea ratio, quia nollent proprie Sacerd. Moysem fuisse, ne ex primatu, quem gessit spiritualibus argumentemur cum quoq; esse in summo Pont. Quamquam in quocumq; fuerit synagogæ tempore, sufficit ad vim argumenti, nec fortassis est omnino necessarius sacerdotalis ordo ad supremam Ecclesiast. jurisdictionem circa doctrinam, leges, mores &c. etiamsi de facto semper cum hac jurisdictione ordo ille, seu Episcopalis, conjungi soleat, & debeat. Verum hæc sunt alterius instituti, & loci, & plura disputat Gretserus noster pro C. 4. l. 3. *de Verbo Dei*, nostri item Bellarm. Illud verò notatu dignum, quoties Moyses & Aaron simul nominantur, priore loco Moysem nominari quamvis minorem ætate, quia dignitate præstabat non tantum politica, sed etiam Ecclesiast. Ayg. observat, quia Moyses erat summus doctor, & Proph., Aaron summus prælatus, & Pontifex, & Moyses magis honoratur quam Aaron, etiamsi præterea hic ætate grandior erat, seu qui quod sit majoris dignitatis doctor, quam prælatus, & magis honorandus, quia scientia præfertur prælationi, utpote cùm prælatio regitur per scientiam: & hoc sibi velle Sapientem, cùm ait *d*: Præposui illam regnis, & sedibus; si autem hodie communis sensus habeat oppositum, hoc facere virtutem divitiarum. Disputat præterea de comparatione inter Moysem, & Dav. uter Prophetiæ dono excelluerit; Respondetq; Dav. quantum ad plura ipsi revelata, quamvis Moyses pluribus miraculis Prophetias confirmavit. De ultima quæstione dixi in præfatione. Quod attinet ad aliam, si de Moyse agatur, finita lis est, posito quod Sacerdos fuerit, ut probatū est. Ecclesiæ nunc mos est, Conciliiq; Trident. decretum *e*, ut Episcopatus, & insignes quædam dignitates non conferantur nisi doctoribus aut licentiatis in Theologia, vel in Jure Canon. aut qui publico alicujus Academiæ testimonio idoneus ad alios docendos ostendatur: & si regularis fuerit, à superioribus suæ religionis similem fidem habeat. Hortatur præterea idem Concil. *f*, ut ubi fieri commodè potest, dignitates omnes, & saltem dimidia pars canonicatuum in cathedralibus Ecclesiis, & collegiatis insignibus conferātur tantum magistris, & doctoribus, aut etiam licentiatis in Theologia, vel in Jure Canon. Sed & Paulus eosdem *g* videtur nominare pastores, & doctores, ut in eosdem incidat pastoralis cura, & docendi munus: *& labia Sacerdotis custodiunt scientiam, legemque de ore ejus requirunt h*. Verum præcise non videtur ambigendum majoris dignitatis esse prælaturam quæ fundata est in ordine sacro, ac jurisdictione supernaturali, quam doctoratum, qui versatur circa doctrinam acquisitam, licèt principia ejus supernaturalia sint, si sit Theologiæ præsertim.

Elias aliquando sacrificavit.
a 3. Reg. 18. 21. & seq.
b Judic. 6. 19. 20
Potestas de religione & fide definite respondendi soli Petro & successoribus ejus concessa.
c Matt. 23. 2
Quoties Moyses & Aaron simul nominantur, Moyses priori loco ponitur.
d Sap. 7. 8.
Utrum Moyses an David in dono Prophetiæ excellentior.
e Sess. 20. c. 2
f Sess. 24. c. 12

Et Samuel inter eos, qui invocant nomen ejus.) Hierony. *in his*, &c. Unde perspicitur idem fuisse in membro priore *in Sacerdotibus*, quod, *inter Sacerdotes*, utrobique est præpositio ב *be*, & *in*. De Samuele proditum est in divinis literis, quod holocausta obtulerit *i* benedixerit hostię *k*, unxerit Saulem *l*, & Dav. *m*, præterea quod ut oraret pro se, orabat eum populus *n*, postquam invocato Domino evocasset sereno cœlo voces, & pluvias, & ipse pollicitus est non cessaturum quin oraret pro illis: reprehendit Saulē, quod se absente sacrificasset *o*: oravit, & clamavit tota nocte pro Saule *p*, & luxit, quoniam *Dominum pœnituisset, quod constituisset eum regem super Israel q*. Vocatur item ab auctore Ecclesiastici *r*, *dilectus à Domino Deo suo*, diciturq; invocavisse Dominum omnipotentem in oppugnando hostes circumstantes undique in oblatione agni inviolati. Deus quoque ad exaggerandam iram suam contra populum, dicit apud Jer. *s*; *Si steterit Moyses, & Samuel coram me, non est anima mea ad populum istum, ejice eos à facie mea, & egrediantur.* Ex his colligitur Samuelem non solum invocatoris munere, sed Sacerdotis etiam functum esse. Excelluit etiam dono Prophetiæ penè à pueritia ipsa *t*, & stabat super cuneum Prophetarū vaticinantium *u*: & ab eo videtur initium sumpsisse ordo Prophetarum apud Hebræos *x*. *Et cognovit universus Israel à Dan usque Bersabee, quod fidelis Samuel Propheta esset Domini y*. Caj negat fuisse Sacerd. quia non erat de Tribu Levi, mentionem autem hic de illo fieri tamquam de insigni Propheta, & præcipuo inter invocantes nomen Domini. Negat quoq; Haimo de Tribu Levi fuisse. Hugo post Cassiod. & Glossam intelinearem hoc loco, & ordinariam in Epist. ad Hebræos *z*, facit eumdē de Tribu Ephraim; tamen post Heli filiosque ipsius supplevisse officium Sacerdotis. Creditus Hierony. Levitam nominat, quia gestabat Ephod lineum *a*. Consentit Genebrar. dicens Coritam, seu de linea Core fuisse, Abulensis *b* dicit ex eadem Tribu fuisse, & numerari inter invocantes Deum, idest, inter Levitas, qui laudabant Dominum Deum, cantando dum Sacerd. ministrarent: sacrificasse nihilominus secundùm specialē voluntatem Dei: familiā autem ejus vocat *Baathitarum c*: Ephratæum verò dictum, quia de monte Ephraim, in quo habitabant aliqui Levitarum *d*: deniq; licet Sacerdotale officium non licuerit ei ex progenie, licuisse ex divina dispensatione, aut præcepto expresso. Quidquid sit de Tribu, & familia Samuelis (probabile autem est fuisse de Tribu Levi, & familia Caath, ut Abulensis sensit) colligique videtur ex Paralipomenis *e*, quia Gedeon *f* sacrificavit, & Elias, *g* qui non erant Levitæ,) tametsi dubitant de Gedeone an sacrificaverit, qua de re Serarius noster *h*) Conciliari possunt qui negant, & affirmant fuisse summū Sacerd. ad eum, quem idem Abulensis dixit modum, ut fuerit non progenitè, sed dispensatione. *Sacerdotem magnū & sanctum* nominat Aug. hoc loco, & alibi *i* docet, etiamsi non fuerit filius Sacerdotis, sed tantum Levita, successisse in summo Sacerdotio Heli, ac de illo prædictum *k*, *Suscitabo mihi Sacerdotem fidelem*. Cyp. *l*, necnon Amb. *m*, Glossa Epistolæ ad Hebræos *n*, translatum Sacerdotium Heli ajunt in illum, & consentit Angelicus Doctor, *o* figuramque transferendi Sacerdotii veteris in novum extitisse. Innuit præterea Sacerdotem Samuelem fuisse is qui sub Philonis nomine auctor est Biblicarum antiquitatum. Hier. *p* negat Sacerdotem, & pontificem, sed Levitā fuisse, qui propterea gestaret Ephod lineum, habitum videlicet proprium Levitarum, & minoris ordinis, quod item probat ex citato loco Paralipomenon, simul tamen docet * successisse Sacerdoti Heli, & hostias obtulisse, & de illo secundùm historiam dictum esse, quod citavi, *suscitabo mihi Sacerdotem fidelem*, & qui constituit Aaronem, constituit & illum Sacerdotem, nimirum Deus, qui ita elegerit Aaronem, ut alios postea eligendi non amiserit potestatem: propria autem Sacerdotum esse invocare Dominum,

g Eph. 4. 11
h Mala. 17
i 1. Reg. 69
k c. 9. 13
l c. 10. 1. c. 15. 1
m c. 16. 13
n c. 12. 17. & seq. & c. 7. 8. 9. 10
Eccl. 46. 20
o 1. Reg. c. 13. 13
p c. 15. 11
q vers. 33. c. 16. 1
r c. 46. 16. 19
s cap. 15. 1
Samuel sacerdotis munere functus est.
t cap. 3. 1. & seq.
u c. 19. 20
x Act. 3. 24. c. 13. 20 Heb. 11. 32
Cajet. negat Samuelem fuisse sacerdotem.
y 1. Reg. 3. 20
z in cap. 7
a 1. Reg. 2. 18
b in Coll. 23. q. 10
c in Jud. præfatio q. 8. & 2. Reg. 1. q. 1
d 1. Reg. 1. q. 1.
* 1. Reg. 1. q. 7
Samuelem ex Tribu Levi fuisse probabile est.
e lib. 1. 6. 28. 34
f Jud. 6. 19. 20
g 3. Reg. 18. 21. & seqq.
h in Judic. 6 q. 11.
i 17. de Civ. c. 4. 5. 1 retract. c. 43
k 1. Reg. 2. 35
l Epist. 65.
m in ps. 118. serm. 18
n cap. 7.
o ibid. lect. 3
p 1. cont. Jovin.
* in 1. Cor. 1
Propriè Sacerdotum est invocare dominū.

q Num. 6. ult.
r q. 36. in lib. Judic.
a q. 56. in l.
b Jud. 6. 19. 20.
c 3. Reg. 18. 30.
d Gen. 22. 2.
e q. 46. apud August.

num, quibus dicitur q, *sic benedicite filiis Israel, invocantes nomen meum super illos.* Philosophatur eadem ratione August. a de Gedeone b, & Elia c, & Abraham, dum hic obtulit filium d: ita Deum legitimè illa constituisse, ut leges non sibi, sed hominibus daret: idcirco quodcumque præter illa ipse præcepit, non à transgressoribus, sed potius à piis, & obedientibus impletum intelligendum esse. Eamdem opinionem sequitur, nomine tacito, Trevetus. Quare nec error est Samuelem affirmare Sacerd. ut Auctor quæstionum utriusque Testamenti e falso dictus Aug. docet, nec stultitia dicere functum eo officio, quamvis non esset de filiis Aaron, nec natus Sacerdos. Dispensatione, inquã, Sacerdos fuit, non progenie, non præsumtor, aut re non concessa utens, sed quod concessum, aut injunctum etiam est, faciens: non per alium tantum offerens, aut sacrificans sed etiam per seipsum. Concedo illi, èx Ephod, quod portavit Samuel f, non concludi Sacerdotem fuisse, immò, nec quod Levita fuerit; cum Dav. etiam id gestaverit g. Alia sunt ex quibus Sacerdotium Samuelis efficaciter satis demonstratur, ut dixi, & eo modo, quem dixi. Qui Moysi tribuunt psal. istum, notant præscisse nomen *Samuelis* quatuor post sæcula futuri, sicut Esaias prædixit de Uria, & Zach. h, & de Cyro i, centum annis ante, & alius de Josia k trecentis. Sed Auctorem omnium psalmorum Davidem esse sentimus, & Bruno Carthusianus loqui dicit de Samuele, ut de contemporaneo.

f tom. 4.
Samuel dispensatione Sacerdos non progenie.
g 1. Reg. 2. 18
h 2. Reg. 6. 14. c. 8. 2.
i c. 44. 28. c. 45.
k 3. Reg. 13.

Invocabant Dominum, & ipse exaudiebat eos.) Emendati codices Græci non habent secundùm pronomen, nec Symmachus, ac Theodotio, & V. editio. Aquila ἐπακούσεται αὐτῶν *exaudiet eos*: VI. editio ἐπήκουσεν *exaudivit*. Nectenda sunt ista superioribus, nempe quod Moyses, & Aar. Sacerdotes, & Samuel unus de invocatoribus Dei, sive invocatione propria sacerdotibus, qua benedicebant populo, aut nomine totius populi preces concipiebant, sive alia, *invocabant Dominum, & ipse exaudiebat eos.* Chaldaicè, *Moyses, &c. & Samuel propter illos oravit Dominum, sicut patres seculi, qui oraverunt in nomine ejus, precabantur coram Domino, & ipse respondebat eis.* Si responsum sumatur in propitiatorio redditum, de solis Moyse, atque Aaron ordinariè intelligitur, quia soli summo Sacerdoti licuit intrare in S. sanctorum l: vel de Samuele etiam secundum privilegiũ, sicut & alia sacerdotalia munera exercuit ut antea vidimus, & confirmat exemplo Jacobi Apostoli Genebrard. ex Egesippo apud Hierony. m, & ex Josepho Gorionide, n, qui scribit constitutos mille Sacerdotes, qui idem ingrederentur, videlicet extra ordinem, quum occurreret necessitas Dominum consulendi, ut propter famem, bellũ &c. Præstat *exauditionem* generalius accipere. Notum autem est quam Deus facilis esset ad preces Moysis, Aaron, Samuelis. *Verbum, quod locutus es*, inquit Deus o Moysi, *faciam; invenisti enim gratiam apud me, & teipsum novi ex nomine*, & postquã orasset jejunus per dies ac noctes quadraginta pro peccatis populi, exaudivit eum Dominus p. Quum autem præscripsit Aaroni, & filii, ut benedicerent populo, adjecit, *& ego benedicam eis* q, & eumdem Aaronem quando stans medius inter vivos, & morientes cum thuribulo deprecabatur, exaudivit, plagã cessare faciens r, & ut omittatur quoties hi fuerint exauditi. Samuel, ut prius quoq; retuli, exauditus est, quando ad ipsius clamorẽ dedit Dominus voces, & pluvias in die messis, ut sciret populus quam grande malum fecisset postulando regem sibi s, & quum orasset in Masphat pro populo contra Philistæos, *facta est manus Domini super istos cunctis diebus Samuelis* t. Nescio quid in mentem venerit Fabro, cum dicit Samuel. pro spiritu Eliæ in se duplicando invocasse Dominũ. Elis. id oravit, non Samuel multò antiquior Elisæo. Non leve quid esse, nec insipientium, sed perfectorum invocare Dominũ, probat hinc Hier. u, tractans Joelis verba x, quæ Paul. recitat y, *omnis qui invocaverit nomen Domini salvus erit*, si nempe non sermone, sed affectu fiat cordis, quemadmodũ dicere Dominum Jesum *in Spir. sancto* z

l Heb. 57.
m in Catal.
n l. 5. c. 25.
o Ex. 33. 12.
p Deut. 9. 18
q num. 6. ult.
r c. 16. 48.
s 1. Reg. 12. 16. & seq.
t c. 7. 5. 13.
Non est insipientium sed perfectorum dominum invocare.
u in Joel. c. 2.
x Rom. 10. 13
z 1. Cor. 12. 3

Vers. 7.) In columna nubis loquebatur ad eos.
Custodiebant testimonia ejus, & præceptum quod dedit illis.

Sensus loci.

NOn solum Deus invocatores suos Moysem, & Aarõ exaudiebat, sed familiari quodam modo loquens eis in columna nubis, sive in nube, quæ columnæ formam habebat. Caussa verò cur illos, ac Samuelem etiam, licèt ei non loqueretur in columna nubis, quę cum peregrinatione populi desierat, exaudiret, erat, quoniam obsequebantur voluntati Dei atq; præceptis, ac se se ei gratos & charos reddere quã maximè studebant, nec verbũ ex iis prętermittebant, quæ Deus populo per ipsos renunciari mãdabat. Si quis velit omisso Samuele, de primis duobus hic tantum agi, & sequenti versu, magis expeditè declarabit quod hoc loco de nubis columna dicitur, & postea de ultione in omnes adinventiones eorum.

A

In columna nubis loquebatur ad eos.) Venit ad Moysem Deus *in caligine nubis, ut audiret populus loquentem ad ipsũ & crederet ei in perpetuum* a, *texit eumdem in monte sex diebus* b, sed *columna nubis ingresso Moyse tabernaculum fœderis, descendebat, & stabat ad ostium, loquebaturque cum illo cernentibus universis, quod columna nubis staret ad ostiũ tabernaculi, stabantq; ipsi, & adorabant per fores tabernaculorum suorum, loquebatur autem Dominus ad Moysem facie ad faciem, sicut solet loqui homo ad amicum suum* c. Aliquando in eadem columna nubis in introitu tabernaculi loquebatur Deus cum Moyse Aaroni etiam, & Mariæ d, & illo abeunte cum ita nubes recedebat, quæ erat super tabernaculum e. Erat forsitan hæc columna nubis non illa, quæ comitabatur interdiu populum per desertum, de qua egimus alibi, sed alia, in qua dixit Deus Moysi se appariturũ Sacerdoti ingredienti sanctuarium super oraculum f, & quam aliqui de nebula existente ex thymiamate intelligunt. Lege Abulensem g, qui putat quod Angelus, qui erat in loco dicto *S. sanctorum*, ad respondendum quęstionibus, quas faceret Sacerdos, assumebat corpus de aere multum densato, ad formandum ibi voces, eratq; istud corpus super propitiatorium inter duos Cherubim: ne autem videretur, præcipiebat Deus cremari thymiama, ut nebula, seu fumo, ac vapore illius circumfunderetur, ac tegeretur. Moysi verò licebat quoties vellet intrare S. sanctorum, & monstrabat ei Deus effigiem illam corpoream existentem super propitiatorium, quam nulli alii monstrabat, & si aliquis eam vidisset, moreretur. Sic ille in Levit. At in Exodum h distinguit nubem extensam super castra, ut defenderet à calore solis, & aliam in modum columnæ, densiorem, & minorẽ, & lucidiorem, quæ præcedebat in via, & descendebat ex loco superiore tabernaculi usque ad ostium, ut Deus, sive pro Deo Angelus, loqueretur secretius cum Moyse, idq; *à facie ad faciem*, quia in dicta columna formabat Angelus veluti corpus, & figurã hominis, quam videret Moyses, in quo non erat periculum idololatriæ, non autem populus. Quod Latinè legimus Deum respondisse Job *de turbine* i, Græcè dicitur ἐκ τοῦ νέφους *ex nube*, & διὰ λαίλαπος καὶ νεφῶν *per turbinem, & nubem*, quod nõ fictè, ac imaginariè, sed re ipsa proprieque sumendum demonstrat Pineda noster k, post item nostrum Thyræum l. Euseb. m hac ratione ait demonstrari quod Deus sit universi Dominus. Sic in novo testamento vox missa narratur de nube n, quod innuit prętere incarnationis mysterium & Deum sese nobis attemperantem, qui per se lucem habitat inaccessibilem. Nicetas o quidem, & Jul. p scribunt similiter ut cum Moyse, & Aarone, collocutum in nube cum Jobo Deum. Chry. q eo modo indicari vocem cœlitus mitti. Sufficiat fortassis eadem nubes, quæ variis nominibus appellatur, nimirum *nubes, nubes Domini, caligo, tenebræ, ignis, species ignis*, seu *quasi species ignis, columna ignis, columna nubis, gloria*, vel majestas Domini: *ignis* quidem, ac *species ignis*, seu *quasi species*, ob lumen de nocte sine calore: *caligo* ac *tenebræ*, seu *nubes tenebrosa*, & *caliginosa*, quia densa, & interdiu obscura. Eadem interdum figuram mutabat columnalem, ut quum occuparet ostium tabernaculi, vel id intrabat, & implebat. Ut merito vocaretur *nubes Dei*, quia pro ipsius voluntate serviebat, & ejus præsentiam indicabat, atque majestatem. Plura citatus Thyræus, nosque ipsi in historia transfigurationis. De Samuele nihil diserte tradunt divinæ litteræ, unde affirmari possit ei Deum locutum in nube. Solum narrant quum offe ret holocaustum & Philistiim inivissent prælium contra Israel, *intonuisse Dominum fragore magno super illos, & exterruisse* r, prætere *ipso invocante dedisse Dominum in die messis triticeæ voces, & pluvias* s. At editum etiam Samueli de nube sermonem non constat. Hebræos fingere Agellius refert, columnam nubis ad ostium Samuelis apparuisse, cum à Saule, & ejus puero ad oraculum accipiendum quæreretur t. Meminit Kimhi, Lyranus, Rickelius, Cajetanus, Placidus Parmensis credunt aliquando sic Samueli locutum Deum, etiamsi alibi non scribatur, & fortassis citatis locis id evenisse, quamvis Dei sermonem solus audiret Samuel. Euthymius negat de Samuele, immò & de Aarone, atque per Syllepsim quod uni

B C D

a Exod. 19.
b c. 24. 16.
c c. 34. 9. 10. 11. Deut. 41
15. num. 11. 17. 24.
d num. 18. 4 5.
e vers. 9.
f Lev. 16. 2.
g ibid. post q. 5. & q. 6.
h in c. 34. q. 10. & 11.
i Job. 38. 1. c. 40. 1. 2
k in Job. 38 praef. q. 42.
l 2. de appa. ri. vis. c. 27 & 4. & 8.
m 2. de dem. monv. c. 4.
n Matt. 3. 17. c. 17. 5.
o in cate Job 38.
p ibid.
q ibid.
Deum Samueli in nube locutum non constat.
r 1. Reg. 7. 10
s c. 12. 17.
t cap. 9. 6. & seq.

con-

Tempore Samuelis columna nubis non erat in usu.

convenit Moysi, de pluribus affirmari. Certè Samuelis tempore non erat amplius columna nubis in usu, nec temere affirmandum, quod ipsam Deus ad colloquendum quum illo peculiari opere confecerit. Extendi potius deberet nomen *columnæ nubis* ad nubem, ut Cajet. & Placidus Parmensis monent. Satius est proprium id asserere Moysis, & Aaron, hic enim quum sorore dicitur semel interfuisse sermoni, quem habuit Deus ad fratrem Moysem a. Hoc autem loco seorsim agitur de eo, quod primis duobus convenit. Satis id indicat Aug. b, nempe prærogativam fuisse Moysis, & Aaronis hoc Dei per columnã nubis alloquium. Pertinet ad mysterium, quod Hugo notat, scripturam antiquis fuisse ut columnam nubis duram, & occultam, nobis à vero Sole illuminatam: item Prælatos debere esse rectos ut columnas, & refrigerare alios, ut nubem. Adde symbolo *columnæ* sapientiam designari, ut quando *sapientia* dicitur *excidisse septem columnas* c, & columnæ vocantur à Paulo d Petrus, Jacob. Jo. & iterum sapientia *thronum suum ait esse in columna nubis* e, quasi dicas *suggestum, & tribunal*, quo nomine vertitur aliquando עמוד *hhamud* f, vel *gradus* g. Quasi hoc loco sit sensus, quod loquebatur Deus ex columna erecta, & sublimi, velut ex tribunali regio, cathedra, graduque pręcelso jus dicens, piis favens, sontes condemnans. Notavit id Pineda noster h. Adjice *columnam in domo Dei* ex Apocalypsi i. Amb. k legem viarum scribit utramque columnam ignis & nubis fuisse: *nubis specie* significatum adventum Christi *in nube levi* l, idest, in Virgine Maria, & quia ipsius Christi carnem nulla sua gravabant delicta. Quo pacto etiam Christo competat ratio columnę, lege Ayguanum.

a Num. 12. 4 5. 6. 7. 8.
b 2. de peccat. merit. c. 6.
Alloquium Dei per columnam nubis prærogativa fuit Mosis & Aaronis.
c Prov. 9. 1
d Galat. 2. 9
e Eccl. 24. 7
f 2. Para. 34. 31
g 4. Reg. 20.
g 2. Para. 23 13
h 3. de Salo. c. 28.
i c. 3. 12
k in psal. 118. octon. 5
l Esaiæ 19. 1

Custodiebant testimonia ejus, & præceptum quod dedit illis.) In vetere Psalterio, et apud August. Arnobium, & Cassiod *præcepta ejus, quæ dedit eis.* In Psalterio Romano, *præcepta ejus, quæ dederat illis.* In Regiis, & Complutensibus, aliisque Bibliis Græcis ὅτι *quoniam*: sed in emendatis deest. Samueli hoc etiam convenit, licèt de Moyse & Aarone dici per se videatur, præsertim de Moyse. Nam lex istis data est, ut populo ferrent, & eam exequerentur secundum non modo moralia præcepta, quæ sunt unum in radice charitatis, sed etiam judicialia, & ceremonialia, quibus ratio testificandi, & aliud sub attestatione significandi magis convenit. Paraphrastes *pactum* pro *præcepto* ponit, & חק *chok* inter alia sumitur pro *ritu, quo colitur Deus.* Propter, adeò exactam obedientiam pręhebat se Deus illis quodam modo obedientem, & obsequentem. Idcirco Tertull. m hortatur, ut oremus cum memoria præceptorum, ne quantum à præceptis, tantum ab auribus Dei longè simus, quia memoria præceptorum orationibus viam sternit ad cœlum. *Qui autem declinat aurem, ne audiat legem, oratio ejus erit execrabilis* n. Hinc illa confirmari doctrina Aug. potest, prçsertim in libro de perfectione justitiæ, custodiri testimonia & pręcepta Domini posse in hac vita, & vias illius, dummodo quis non sic exorbitet, ut eas relinquat, sed currendo in iis proficiat, etiamsi aliquando, ut infirmus offendat, acq; titubet: proficere autem, peccata minuendo, donec perveniat, ubi sine peccato sit.

m de orat. c. 10.
n Prov. 28. 9

Vers. 8.) Domine Deus noster tu exaudiebas eos: Deus tu propitius fuisti eis, & ulciscens in omnes adinventiones eorum.

Sensus loci.

COnfirmat ita esse quod proximè dixerat, quòd invocantes se Deus exaudiverit Moysem, & Aaron, & Samuelem etiam, de quo ne quis dubitet, quum nominatus fuerit, fortassis repetit eamdem sententiam. Dirigit autẽ sermonem ad Deũ, quo quum prioribus aliquot versiculis locus fuerat, tùm præ eximio quodam pietatis affectu erga ipsum; tùm ut veluti testem adhibeat rei adeo gravis ac seriæ. Igitur dicit Domino Deo, quod exaudire solebat tres illos diligentes custodes legis ipsius, quoties pro populo deprecarentur, quumque populus delinqueret in Deum, propitium ei fuisse ac ignovisse, propter eorumdem preces, quod si læderet illos, qui tantopere chari erant Deo, vindictam de eo sumpsisse, quantumvis avertere illã precibus magnopere niterentur pro singulari sua charitate, atq; benignitate. Vel, quod aliis non paucis placet, significare vult Dav. sic exauditos à Deo sanctissimos illos tres viros, & ita illis propitium Deum fuisse, ut si quando peccarent, non sineret inulto abire. Quia verò nullam Samuelis legitur in scriptura peccatum, quod ulAtus sit Deus quem admodum de Moyse, atque Aarone, qui quia non glorificaverunt Deum ad aquas contradictionis, ingressu promissæ terræ prohibiti sunt o, comminiscuntur Hebræi peccasse, quod filios non reprehenderit, nec illos docuerit viam rectam, ideoque ante definitũ tempus, sive quod aliàsqui victurus fuerat mortuum fuisse. Tertius dicendi modus facilis est, dicere, ut antea quoque diximus, mentionem de Samuele factam dumtaxat esse cum Moyse & Aarone, quatenus insignes erant probitate, ac religione, & propterea facilem in orationibus Deum experiebantur: alia propriè spectare ad Moysem tantum, & ad Aaronem, qui Sacerdotes absolute dicebãtur, & ad quos Deus loquebatur in nube, & quorum peccatum narratur in scriptura. Idem est, si *ultionem adinventionũ* referamus active ad eos, qui excogitatis malis consiliis & factis alios læserunt. Nam punitos legimus, qui concitarunt seditionem in Moysem, & Aaron p, murmuratricem quoq; cũ Aarone fratre, in fratrem Mosem, Mariam sororem q. Peccavit etiam Aaron, vitulum permittens adorandum populo, quidquid ab hoc illum quidam crimine purgare recens conetur auctor, quẽ alius postea refellit, & nos in commentario Actuum Apostol. & Aug. hoc loco dicit displicuisse, sed non reperimus affectum pœna fuisse peculiariter propter illud peccatum. Voluit item Deus Moysem occidere, quia non circumciderat filium r. Licet verò displicuerit Deo quod populus rejecto judice Samuele, poposcerit sibi Regem s, tamen pœnam fuisse populum hac præcipuè de caussa non scribitur, sed potius, quod ipsummet Deum rejecisse videretur. Argumentatur juxta secundum dicendi modum Aug. t, vindicare etiam Deum propitium in filios gratiæ, qui vindicat, iratus in filios damnationis, quoniam *quem diligit corripit, flagellat omnem filium quem recipit* u. Vult Deus reddi propitius adhibitis à nobis sponte quibusdam ultionibus contra venialia peccata, ut loquitur idem Aug. x & quam ipsemet ulciscitur, præparat, disponit, perducit ad eorumdem remissionem. Huc alludit Bern. y, dicens, se non quum nescit, sed quum sentit Deum iratum, tunc maximè confidere propitiũ, *quoniam cùm iratus fuerit, misericordiæ recordatur* z. Moysem, loquitur & Aaron, atq; Samuelem, quos modo pręmiserat; & hoc vocat propitiationem, quod eorum Deus non pepercerit excessibus. Quod verò attinet ad Samuelem, etiamsi infans ad Templũ datus fuerit, ut omnes ætates suas inter sancta Sacramenta Dei peregerit ab ineunte ætate famulus Dei, & nihilum quam dictum de illo sit ab hominibus; noverat ibi forte Deus, inquit Aug. aliquid quod purgaret: quia & quod perfectum jam videtur hominibus illius perfectioni adhuc imperfectum est. Affert exemplũ ex artificibus, qui pleraque faciunt, & ostendunt imperitis, & quum jam judicaverint imperiti esse perfecta, expoliunt illa artifices, qui noverunt adhuc quid illis desit, ut mirentur homines tantam expolitionem rebus accidisse, quas jam perfectas pronunciaverant. Subdit, adhuc quod fit hoc & in ædificiis, & in picturis, & in vestibus, & propè in omni genere artium, ut primò judicent illud jam quasi perfectum esse, ut oculi eorũ amplius nihil desiderent, sed aliud judicat oculis imperitus, aliud judicat artificis regula. Tum colligit, quo sic & illi sancti versabantur in oculus Dei tamquam sine culpa, tamquam perfecti, tamquam Angeli, noverat autem quid illis deesset, qui vindicabat in omnes affectiones, sive adinventiones eorum. Deinde demonstrat non adeo censendam pœnam, quod mortui sunt Aaron, & Moyses jam senes, nec permissi ingredi terram promissam, sed quotidie populos paterentur contradicentes, & iniquẽ viventes: quantum enim unumquemq; injustitia torqueri aliena, tantum recesserit à sua, has plagas magnas in corde esse illi, qui corde, & corpore integro inter malos cogitur vivere. Trahit præterea in hunc sensum, quod *servus qui novit voluntatem Domini sui, & non facit digna plagis vapulabit multis*; a quia tunc innotescit magis nobis reatus noster, & tantò plus imus in fletus, & lacrymas: & videmus quam sit justum, quod de nobis exigat Deus, in quanta adhuc imperfectione jaceamus, & sit in nobis quod dictum est; *Qui apponit*, (addit,) *scientiam apponit*, (addit,) *& dolorem*, b laborem. Profert postremo exemplum Pauli, omnium habentis Ecclesiar. solicitudinem c, & qui *cum infirmato infirmabatur, urebatur cum scandalizato* d, stimulum carnis patiebatur e. Monet, ut intelligamus, quum inter tales homines versari cœperimus, qui quod in nobis reprehendant, non inveniant, reprehendere Deum, qui novit omnia, & vindicat in omnes affectiones,

Nullum Samuelis peccatum in scripturis narratur.

o Num. 20. 12
p cap. 16. 1. & seq.
q c. 12. 1. & seq.
r Exod. 4. 24. 25
s 1. Reg. 8. 6. 7
t 2. de peccat. merit. c. 16
u Hebr. 12. 6
x Epist. 54.
y serm. 42. in Cant.
z Abac. 3. 2
Aliud judicat oculus imperitus, aliud artificis regula.
a Luc. 12. 48
b Eccl. 1. 18.
c 2. Cor. 11. 28
d vers. 29.
e cap. 12

nes,

nes, seu adinventiones, quia propitius est nobis. Non potui hæc omittere, quamvis extra morem, quia continent prorsus salutare documentum, pie admodum & aptè ad loci præsentis intelligentiam, quum pari elegantia traditum. Confirmant adhuc doctrinam Catholicam contra Pelagianos, & Jovinianum, de distinctione peccati mortalis, & venialis. Nam hic dicuntur justis quædam peccata esse, quibus Dei propitiatio necessaria sit, & quibus Dei paterna castigatio adhibeatur. Præterea ostendunt falsum esse quod Lutherani docent, veniale peccatum esse illud, quod non imputatur à Deo, quamvis ex se sit dignum supplicio æterno; si enim non imputatur, quid opus est propitiatione, atque ultione? Deinde admonent justū, ut sit *accusator sui ipsius a*, atque *seipsum dijudicet, ne judicetur, atque puniatur à Domino b*. Vim item habet nomen *adinventionum*, ut intelligamus peccatorem suismet quasi funiculis ligari c, & flagellari d, & à Deo *investigari funiculum e* illius, quo puniat, & *væ illis esse, qui trahant iniquitatem in funiculis vanitatis f*, quæ sunt vanæ cogitationes, & adinventiones, quas Deus retorquet in auctorem suum. Sed & illud maximè discitur, quanta sit misericordia Dei, quod quandoque non misereatur, nec parcat. Qua de re dixi aliàs non semel, sermoque super eodē argumento lectu dignus Aug. de verbis Domini g 37. Postremò notandum permittere Deum, ut in quibusdam peccent viri alioqui sancti, ut caveant non ita sancti, & illi sint humiliores, atque aliis compatiantur. Exemplum in testamento novo Petrus fuit, & ante conversionem Paulus, Aaron, Moysesque in antiquo.

Falsum est veniale peccatum esse illud quod non imputatur à Deo.
a Prov. 18. 17.
b 1. Cor. 11. 31. 32.
c Prov. 5. 22.
d Jo. 2. 15.
e Ps. 128. 3.
f Esa. 5. 18.
g Ser. 4. & seq.

Dominus Deus noster tu exaudiebas eos.) Hier. Psalt. vetus, Aug. *exaudisti*. Hebræi præterito utuntur perfecto etiam pro imperfecto. Priore quoq; modo transtulit Apoll.

ἄφθιτε σὺ [illegible] ἀπ' [illegible].

Immortalis tu eis dedisti de cælo aurem paratam.

Pronomen, *eos*, dixi referri ad *Moysem*, & *Aaron*, quia ultimum membrum solis convenit, quantum quidem ex scriptura potest constare, in qua nulla legitur ultio Dei in adinventiones, seu peccata illius, quamvis pro conditione humana fecisse non nulla levia credi possit. Sed credi etiam debet Dav. hoc loco loqui de notabili ultione, propter peccata, si non mortalia, certè notabilia. Si Samuelē comprehendamus, *adinventiones* erunt accipiendæ, non ipsius, & Moysis, ac Aaronis quas egerint, seu excogitaverint, sed quas passis fuerint à populo, quoniam quod attinet ad Samuelem, posset utrumque censeri ultus Deus importunam petitionem populi, qua rejecto Samuele postulavit regem sibi. Dici præterea posset, hic & deinceps de populo sermonem esse, ut non solū intelligantur exaudiri Moyses, Aaron, Samuel, verum etiā populus, & propitium expertus Deum, quando clamabat ad Deum per semetipsum, vel per illos alios tres, & simul tamen sensisse ultionem divinam in *adinventiones eorum*, quoniam sic propitiatus est Deus, & ignovit populo suo fere semper, ut quadam ex parte castigaret. Obstare fortassi dices mutationem personarum, sed hoc minime scripturis insolens. Non est ad rem translatio Felicis, *humiliasti, & afflixisti eos*, etiamsi verbum Hebræum illam quoque notionem habet, nempe עָנִית *bhanitha*.

Deus tu propitius fuisti eis.) Chaldaicè, *pepercisti populo tuo propter eos*. Ubi Paraphrastes mutat personam, & propitium Deū facit populo, sicut antea ipse interpretabatur. Sic etiā Vatablus de populis exponit, quibus in Moysis, Aaronis gratiam, atque ad illorum preces Deus parceret. *Propitiationem* Aug. dumtaxat spectari vult in peccatis, nec dici *propitium Deum*, nisi quando dat veniam. Puto ad plura extendi, hoc est, etiam ad beneficia alia: quod indicat nomen *propitiatorii*, ubi dabantur à Deo responsa, & varii generis species, non pro peccatis solis, exaudiebantur. Itaque *propitium esse* idem erit, quod *clementem, indulgentem, benignum, facilem in exaudiendo*.

Et ulciscens in omnes adinventiones eorum.) Hier. *& ultor super commutationibus eorum*, quod Trevetus de Moyse, & Aaron declarat, quando commutabantur à fiducia Dei in diffidentiam, ut propterea prohibiti sint ingredi terram promissionis: Faber quod à divina jussione ac voluntate commutati, alienati essent, eumque transgressi. Hebraicè deest, *omnes*, & nomen עלילות *bhaliloth* declarant alii *opera, studia machinationes, consilia*. Symmachus vertit καὶ ἐκδικῶν ἐπὶ τὰς ἀπάτας αὐτῶν *& ultor super injurias eorum*. Psalterium Romanum & Chrysost. *& vindicans in omnia studia eorum*. Vetus Psalterium, & August. *& vindicans in omnes affectiones eorum*. Docui de

A Moyse, Aaron, & Samuele, quomodo exponatur ultionem de peccatis eorum à Deo sumptam esse. Cajet. opinio mihi non placet, peccavisse Samuelem ægrè ferendo peti à populo Regem, quum hic de filiis ipsius conquererentur h, & se quum filiis dejici à principatu: propterea que ipsum Deum consolatione, quum dixit, quod populus *non illum, sed semetipsum abjiceret, ne regnaret super eos i*. Non dissimulasset scriptura peccatum hoc duplex Samuelis & male filiorum institutionis, & ambitionis. Neque certè consolatus esset Deus ambitiosum, sed reprehendisset & de hoc, & de alio peccato, sicut reprehendit Heli de mala liberorum educatione per ipsummet Samuelem k, qui Samuel idcirco non videtur ea in parte defuisse officio suo, quamvis filii obsequentes non fuerint. Itaque vel de Moyse tantum, & Aaron locus intelligitur, quia Samuel, ut ante dixi, licet, ut homo, in nonnullis leviter offenderit, non hoc Dav. commune omnibus hic indicasset, vel de populo, idque tùm quatenus erga Moysem, & Aaron male se gessit, tùm secundum alia peccata, quibus Deum

Non peccavit Samuel ægrè ferendo peti à populo Regem.
h 1. Reg. 8. 5. 6.
k c. 3. 17.

B offendit. Ultimo modo sensus esset, quod fuerit Deus propitius, Moysi & Aaroni, etiam tunc quando ulciscebatur peccata populi. Penultimus dicendi modus de injuriis contra Moysem, & Aaronem, est Basilii, Theodoreti, Euthymii, & multorum recentium, ex quibus carmine rem bene declarat Gallus poeta l:

Aussi Dieu Sauverain nostre Dieu secourable.
Tu les as exaucez, tu leur fus favorable
Et pour vanger leurs torts ta fureur s'attisoit,
Punissant aigrement qui leur contredisoit.

l Philippus Desportes.

Sine causa Faber interpretationem nostram reprehendit quasi τὰ ἐπιτηδεύματα non significent *adinventiones*, sed *exercitia, & exercitationes*: exponit autem de populo, qui cum divinas ordinationes, in quibus Moyses, & Aaron cum exercebant, nec erant inventa illorum, sed Dei instituta, transgrederetur, Deus puniebat eos. Expositio tolerari poset, quod attinet ad populi peccata: sed quum nomine *adinventionum* cohærere etiam potest. Nam idem nomen Latinum, & Græcū extat alibi in eadem notione m. Ibunt in adinventionibus suis, ubi Hebræum מעצות *mahbatsot*, significans *consilia*: & *ne, uitia adinventionum*

m Ps. 80. 13.

C n dicitur πονηρία ἐπιτηδευμάτων, & רע מעללים *rahh mahhalelim*: & adhuc tertio *adinventiones* ponuntur o, licet in bonam partem, etiam à Hieronymo ubi sunt עלילות *bhaliloth*, & ἐπιτηδεύματα. Sæpius præterea diversis aliis in locis p *adinventionum* vox absolutè accipitur pro *malis consiliis, studiis, & malitiose ac præmeditate factis*; quod non raro etiam additione alicujus alterius dictionis exprimitur. Indifferens nomen est, innuitque id quod quis excogitat, & adinvenit, & licerè operatur sive bonum sive malum. Peccata quidem *adinventiones nostra* dici possunt, quia Deus eorum non est auctor, ut philosophantur Bruno, & Rickelius. Tamen bonis quoque operibus tribuitur idem vocabulum, ut quum *justus* dicitur *comedere fructum adinventionum suarum* q. Non assequor quid Apollinarius velit.

n Ps. 57. 4.
o Ps. 76. 13.
p Job. 20. 18. Jud. 2. 19. Ps. 105. 29. 39. Osea 7. 2. Michæa 3. 4. Sap. 3. 11.

πάντα δ' [illegible] ἀρωγήν.

Omnia vero quæ faciebant, festinabas auxilium.

q Esa. 3. 10.

Nisi subintelligas quæ faciebāt Hebrei mala cōtra Moysem, & Aaran. festinabas auxilium in favorem illorū, ul-

D ciscendo, atq; vindicando injurias Hebræorum contra illos tamquā vindex. Alioqui videretur oppositus sensus, fuisse auxilio Deum Moysi, & Aaroni in omnibus quæ agebant. Hunc sensū tradit creditus Hier. ut omnia, quæ agere illi studerent, ad perfectum Deus deduceret, quia placita erant ipsi. Quod est ulcisci eos, qui conarentur eorū conatibus obsistere, quum custodirent Dei mandata præceptumq; nihil ex privato spiritu, & voluntate facerent. Hoc pacto *adinventiones eorum*, vel essent deliberati conatus illorū studentium Dei voluntati satisfacere: vel potius adversariorū volentiū impedire. Ceterum tritus ille sensus, quod *propitius sit Deus ulciscens*, hoc est, dū ulciscitur, vel quod etiāsi sit propitius, condonetq; peccata, pœnas tamen repetat, quarum remanet reatus aliquando: utilem continent tropolog. Placatus Dominus populo dixit s, *in die se ultionis visitaturum, & illum peccatum eorū s*: & Machabeorū t scriptor historiæ affirmavit *non sincere peccatoribus agere ex sententia, sed statim ultiones adhibere, magni beneficii indicium esse, ut quum judicii dies venerit, in plenitudine peccatorum puniat Deus*. Propria verò ratio *ulciscendi adinventiones* est excogitata mala consilia in auctoris recidant caput, ut *per quæ quis peccat per hæc & torqueatur* c, *& comprehendatur iniquus in consiliis suis, ut malum*

Pœnarum reatus aliquando remanet.
s Exod. 32. 34.
Tropologia.
t lib. 2. 6. 13.
t Sap. 11. 17.

lum consilium consultori sit pessimum, ut incidat, qui foveam fecit in eam a. De qua re aliàs actum.

a Ps. 7. 16.

Vers. 9.) Exaltate Dominum Deum nostrum, & adorate in monte sancto ejus, quoniam sanctus Dominus Deus noster.

Sensus loci.

REpetit in fine adhortationem in versu quinto positā, paucis mutatis, ut Dominum Deum adeò potentem, beneficum, justum, laudibus summis efferant, atq; submissione tùm animi, tùm corporis quanta possunt maxima venerentur, potissimum in monte Sione, qui *sanctus* denominatur à Deo, sanctitatis totius Auctore, qui complacuit sibi peculiariter habitare in eo, & ibi religiosius coli propter arcam, tabernaculum, templum, quod templum Davidis voto designatum, Salomon filius construxit opere basilico, & maximè magnifico.

Exaltate Dominum Deum nostrum.) Hebræum verbum, & sequens in alio membro, reddi possent in præterito, *exaltaverunt*, & *adoraverunt*: atque declarari de Moyse, Aarone, Samuele. Hoc modo nonnullos Hebræos legisse Agellius refert. Equidem nullum adhuc reperi, nec video de quo monte possint illi exponere, in quo adoraverint Moyses, Aaron, Samuel. & communis opinio est de Sione in quo tabernaculum cum arca constitutum est à Davide & postea ædificatum templum à Salomone, sive in parte ejus, quæ vocabatur *Moria*. Proposito priùs exemplo piorum illorū adoratorum, & cultorum Dei, ceteros hìc ad idem hortatur faciendum in designato monte sancto, qui est Sion, quem Paraphrastes vocat *montem sanctuarii*.

Et adorate in monte sancto ejus.) Sic etiam Hier. Alii, *incurvate vos monti sanctitatis ejus*, sive *sancto*; *adorate montem sanctum ejus*. Eadem phrasis hìc, & versu quinto, ubi est, *adorate scabellum pedum ejus*, præterea in Ps. 131. b *Adorabimus in loco, ubi steterunt pedes ejus*. Hier. *scabellum pedum ejus*, cum nota casus dativi ל *le*. Qui nollent adorari ullo modo creaturam, fugiunt utrobiq; hujusmodi translationem, & interpretantur, ut *in monte, & scabello Dei adoretur solus Deus*. Accipiunt etiā nonnulli de monte cœlesti, ut ad illum conversi, adorent habitatorem illius Deum. Sunt præterea qui *montem* intelligant Ecclesiam, in qua Deus, Christusq; debeat adorari, vel Christum ipsum, qui exponendo *adorare in montem*, ut sit idem quod *montem*, adorandus proponatur. R. Kimhi hoc loco declarat, ut adoretur mons sanctus, Moria, in quo erat sanctuarium, juxta illud c, *pavete ad sanctuarium meum*. Addit autem, quod quis non veneratur ædem, nisi veneratur eum, qui ædem, quam delegit, præcepit in veneratione haberi: & quod quum quis adorat ad ædis parietem non adorat, nisi eum, qui ædem sanctificavit: quoniam sibi proponit ante mentis oculos Deum recolere, & ad eum cor subvehere. Dixi hac de re versu 5. videlicet adorari per se, ac absolutè solum Deum, alias res propter illum, cumq; respectu ad ipsum. Allegoriam de adoratione, quæ fiat in monte sancto Ecclesiæ, disertè tractat hoc loco Aug. explanans quoq; *lapidem illum parvum de monte sine manibus excisum, qui evasit in montem magnum d*, de Christo. Citatur in scripto Adriani Papæ ad Carolū magnum iste commentarius, & prior eisdem Aug. *de adorando scabellum pedum Dei*, & ostenditur non pertinere ad adorationem Imaginum, nempè absolutam, independentem, per se absq; respectu ad prototypum. Basilius, ac Theodoretus mysticè quoq; declarat *adorationem in monte*, ut secundùm à Deo datam scientiam fiat. Euthymius ut in Ecclesia, propter dogmatum, & conversationis ejus sublimitatem. Nicephorus perstringit simul, hæc omnia οὐρανὸν ἐκκλησίαν, ὕψος τῆς θεογνωσίας, *cœlum, Ecclesiam, sublimitatem cognitionis divinæ*. Addit Hugo, ut prælatus in monte, ac altitudine prælationis exaltet, & laudet non seipsum, sed Deum, nec adoret Baalim, & Astaroth, pompas, & vanitates, caveat quod scriptum est e, *Non adjicies amplius exaltari in monte sancto meo*. Bruno & Ayguanus, ut adoretur Deus in monte sancto humanitatis Christi, ut etiam attingebat Augustinus: Arnobius in celsitudine fidei.

b vers. 7.
c Levit. 26. 9.
Solus Deus per se & absolutè adoratur.
Allegoria.
d Dan. 2. 34. 45.
Explanatio mystica.
e Soph. 3. 11.

Quoniam sanctus Dominus Deus noster.) In versu quinto juxta versionem Hier. *quia sanctus est ipse*, quod Interpretes alii neutro genere ad *scabellum* referunt, *quoniam sanctum est*, sanctus sanctificat nos, Dominus regit ac defendit: Deus creat: noster adoptat, inquit Hugo. Exigit sanctus Deus sanctos, & oportet ut *secundùm eum, qui vocavit nos sanctum, & ipsi sancti simus in omni conversatione f*. Ele-

git nos Deus, ut essemus sancti g, & *oravit sanctus sanctorum h* hominum & Angelorum Christus, Patrem appellans eum sanctum, illius sanctitati substantiali consubstantialis existens, ut nos sanctificaret in veritate i: ad hoc idem Christus venit, *ut serviremus ipsi & Deo in sanctitate & justitia omnibus diebus nostris k*. Caveamus nobis præsertim in loco ubi coli sanctius debet, quoniam *Deus sanctus, & fortis æmulator est, nec ignoscet sceleribus nostris, atq; peccatis l*, sed *ulciscetur in omnes adinventiones nostras*, vel nunc, vel in futuro sæculo: *nihil enim coinquinatum in regnum cœlorum admittitur m*. Res ardua sanctitas, ita ut diceret Josue n: *Non poteritis servire Domino*, nempè vestris viribus o, perfectè & sine offensione p, impunè, citraq; iram & pœnam divinam q, facilè r, constanter, & diu s, unà cum idolorum cultu t. Simul tamen ea dicendi formula vehementiorem continebat adhortationem, ut solent qui percipiunt quidpiam ab alio fieri dicere, *hoc non poteris*, ut magis acuant, & extimulent, nisi videlicet magno sis animo, nisi paratus ad eximios labores, nisi decreveris, si res ferat, de vita ipsa periclitari, nisi tibimet imperes, & omni

f Lev. 11. 44. c. 19. 2. c. 20. 7. 1. Petr. 1. 15.
g Ephes. 1. 4.
h Dan. 9. 24.
i Joan. 17. 11.
k Luc. 1. 79.
l Jos. 24. 19.
m Apoc. 21. 27.
n c. 24. 19.
o Aug. q. 28.
p Idem.
q Abulen. q. 12.
r Idem.
s Cajet. ibid.
t Alii.

B voluptati nuncium remittas. Nam Deus sanctus, ait Josue, sanctè colendus, fortis æmulator, nihil admittens alienæ religionis, & amoris, nec ignoscit sceleribus, atque peccatis: & si quis eum dimittat, serviatq; diis (& rebus) alienis, affligit & subvertit, postquam præstiterit bona. Lege Serarium nostrum. u Eadem fortassis mente, animoque adolescenti Davidi præfidenter alioqui cum Golia certare gestienti, Saul dixit: *Non vales resistere Philisthæo isti, nec pugnare adversus eum, quia puer es, hic autem vir bellator est ab adolescentia sua x*; quamvis revera simul nondum idoneum tanto certamini arbitraretur. Possent ita etiam accipi verba Christi, y *Qui potest capere capiat*: nam dixit quoq; contendendum *intrare per angustam portam z*, & *regnum cœlorum vim pati, & à violentis rapi a*, simul etiam invitavit omnes *ad tollendum jugum b*, & ut *essent perfecti sicut Pater, & filii Dei c*.

u ibid. q. 7.
x 1. Reg. 17. 33.
y Mat. 19. 12.
z cap. 7. 13. Luc. 13. 24.
a Mat. 11. 12.
b Ibid. vers. 29.
c cap. 5. 48.

C

PSALMUS

NONAGESIMUS NONUS.

1 Psalmus in confessione.

2 JUbilate Deo omnis terra, servite Domino in lætitia,
Introite in conspectu ejus in exultatione.
3 Scitote quoniam Dominus ipse est Deus, ipse fecit nos & non ipsi nos.
Populus ejus, & oves pascuæ ejus: 4 introite portas ejus in confessione, atria ejus in hymnis, confitemini illi.
Laudate nomen ejus: 5 quoniam suavis est Dominus, in æternum misericordia ejus, & usq; in generationem & generationem veritas ejus.

D

Titulus, & Argumentum.

Vers. 1.) Psalmus in confessione.

TITULUS hic extat etiam Hebr. quem Hier. transfert, *psalmus pro confessione*, quam habet articulus ל *le* serviens dativo לתודה מזמור *mizmor lethodah, psalmus confessioni*. Quamvis recitent Faber & Victorius ex eodem Hier. *in confessione*, Trevetus autem, *canticum in gratiarum actione*, vertunt alii, *pro laude*, vel *ad laudem*. Paraphrastes exponit, *canticum aut laudatio*, seu *laudatoria pro sacrificio confessionis*, Græcè ψαλμὸς εἰς ἐξομολόγησιν, *psalmus in confessionem*. Lyranus, *ad confitendum*. Valentia eodem pacto, aut ad confitendum. At non est verbum, sed nomen תודה *thodah*. Nec est verum in translatione qua communiter utimur, esse, *pro confessione*. Inferunt codices Complutenses, Regiique, & alii τῷ Δαυίδ *ipsi David*, & legit, ac exponit Euthymius. Laus, & gratiarum actio, & sa-

Titulus Psalmi.